

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Komparace vybraných aspektů *Kytice* Karla Jaromíra Erbena a *Balad
a romancí* Adama Mickiewicze

The comparison of chosen aspects of *Kytice* by Karel Jaromír Erben and *Ballady i romanse*
by Adam Mickiewicz

(Bakalářská práce)

Michaela Kaiserová

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. Michala Benešová, Ph.D.

Velmi ráda bych poděkovala Mgr. Michale Benešové, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, pomoc s orientací v dané problematice a cenné rady.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V.....dne.....

podpis.....

Abstrakt

Bakalářská práce s názvem *Komparace vybraných aspektů Kytice Karla Jaromíra Erbena a Balad a romancí Adama Mickiewicze* se v úvodní části pokusí o komplexní charakteristiku balad s přihlédnutím k oběma primárním textům a jejich literárněhistorickému kontextu. Dále představí autory a jejich díla. V analytické části se práce bude zabývat zejména porovnáním vybraných literárních motivů, charakteristik reálných i nadpřirozených postav, jejich proměn či pojetí smrti v obou analyzovaných dílech. Práce se zaměří rovněž na charakteristiku a porovnání prostředí a času, ve kterém se vybrané balady odehrávají. Dále se bude zabývat například motivem viny a trestu nebo postavami ženských hrdinek.

Klíčová slova

Balada, *Kytice*, *Ballady i romanse*, Karel Jaromír Erben, Adam Mickiewicz, nadpřirozené postavy, vina a trest, motiv smrti, romantismus.

Summary

The bacheloral thesis *The comparison of the chosen aspects of Kytice by Karel Jaromír Erben and Ballady i romanse by Adam Mickiewicz* will in the opening part describe the complex characterization of ballads on the both primary texts. Next will introduce authors and their works. In the following part the bacheloral thesis will focus for example on the comparison of the literary motives, the characterizations of the real and supernatural characters, the concept of the death or the motive of character's transformation. The bacheloral thesis will focus on description of the atmosphere and time, in which the ballads take place. Afterwards the thesis will be concerned for example with the motive of guilt and punishment or the character of women-heroines.

Key words

Ballad, *Kytice*, *Ballady i romanse*, Karel Jaromír Erben, Adam Mickiewicz, supernatural characters, guilt and punishment, transformation of characters, death motive.

Obsah

Úvod.....	10
1. Definice balady	11
2. Život a dílo v historickém kontextu	13
2.1 Adam Mickiewicz	13
2.1.1 Mickiewiczovo dílo v Čechách	16
2.2 Karel Jaromír Erben	17
3. Básnické sbírky	22
3.1 <i>Ballady i romanse</i>	22
3.2 <i>Kytice</i>	24
4. Postavy	26
4.1 Reálné postavy	26
4.1.1 Ženské postavy	26
4.1.1.1 Mladé dívky.....	28
4.1.1.2 Starší ženy	28
4.1.1.3 Vědma	29
4.1.2 Mužské postavy.....	30
4.1.2.1 Loupežník	31
4.1.2.2 Poustevník a stařeček	32
4.2 Nadpřirozené postavy	33
4.2.1 Vodník, vodní víla a rusalka	34
4.2.2 Umrlec, upír a upířice.....	35
4.2.3 Ďábel a polednice	37

4.3 Proměna postav	37
4.4 Zvířecí postavy.....	39
4.4.1 Kohout.....	39
4.4.2 Holoubek	40
4.4.3 Ryba	41
5. Prostředí a čas	42
5.1 Prostředí	42
5.1.1 Domov	42
5.1.2 Kostel	43
5.1.3 Přírodní svět	43
5.1.3.1 Les	44
5.1.3.2 Jezero.....	44
5.1.3.3 Podzemí	46
5.2 Čas.....	46
5.2.1 Cykličnost.....	48
5.2.2 Magický čas.....	48
5.2.3 Historický čas	49
6. Předměty a symboly.....	52
6.1 Křesťanské předměty a symboly.....	52
6.2 Magické předměty a symboly	53
6.3 Rostlinná symbolika.....	54
6.3.1 <i>Kytice a Pierwiosnek</i>	54
6.3.2 Lilie	55

6.3.3 Leknín	56
7. Pojetí smrti	57
8. Motiv viny a trestu	58
8.1 Provinění a potrestání postav	58
8.2 Křesťanská víra jako možná záchrana	59
9. Motiv lásky	61
9.1 Milenecká láska.....	61
9.1.1 Motiv svatby.....	61
9.2 Mateřská láska.....	63
9.3 Otcovská láska	64
Závěr	65
Použitá literatura a jiné zdroje	67
Primární literatura a jiné zdroje	67
Sekundární literatura a jiné zdroje	67

Úvod

Bakalářská práce s názvem *Komparace vybraných aspektů Kytice Karla Jaromíra Erbena a Balad a romancí Adama Mickiewicze* se bude zabývat porovnáním zvolených motivů vyskytujících se ve vybraných baladách obou sbírek.

Primární zdroje bude tvořit Erbenova sbírka *Kytice balad* z roku 1982, jejíž hlavní editorkou je Marie Řepková. Výbor vyšel v nakladatelství Československý spisovatel a vychází ze třetího vydání *Kytice* z roku 1871. Druhou primární publikací, ze které bude práce vycházet, je *Wybór poezyj* Adama Mickiewicze, jenž vyšel ve vydavatelství *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich* v roce 1974. Hlavním redaktorem je Czesław Zgorzelski. Toto vydání vychází z edice *Dziela wszystkie. Wiersze 1817-1824* z roku 1971. Jelikož výbor neobsahuje všechny porovnávané balady (např. baladu *Uciezka* nebo *Panicz i dziewczyna*), bude práce čerpat i z internetového zdroje www.wolnelektury.pl. Zároveň bude přihlédnuto k českému vydání *Balady a romance*, které vyšlo v Mladé frontě v roce 1998. Balady přeložila Vlasta Dvořáčková.

V úvodní teoretické části se práce bude zabývat charakteristikou života a díla obou autorů v dobovém kontextu. Na základě sekundární literatury práce definuje pojem *balada* a představí obě básnické sbírky, první vydání, okolnosti vzniku, inspirační zdroje autorů.

V následující analytické části se bude práce zabývat především porovnáním literárních motivů na vybraných baladách obou sbírek na základě komparatistické metody. Pokusí se charakterizovat reálné, nadpřirozené i zvířecí postavy, pojetí času i prostředí, ve kterém se děj balad odehrává. Porovnávanými motivy bude například motiv milenecké a mateřské (popřípadě otcovské) lásky, pojetí smrti, motiv viny, trestu a případné záchrany postav. Povšimne si symboliky magických a křesťanských předmětů nebo často opakované symboliky rostlin.

V závěru budou shrnuty hlavní body, ke kterým práce dospěla. Na konci bakalářské práce bude předložen seznam primární a sekundární literatury a jiných použitých zdrojů, z nichž práce čerpala.

1. Definice balady

Tato kapitola bude čerpat hlavně z publikace Š. Vlašína *Slovník literární teorie*,¹ A. Grunda *Karel Jaromír Erben*² a *Slovníku literatury polskiej*.³

Balada je lyricko-epický veršovaný útvar. Nejčastěji se její etymologie odvozuje od románského *ballare*, což znamená *tančit*. Někteří etymologové spojují význam i s keltským *qwaelawd*, označením pro anglickou epickou píseň ve 14. století. Sám Adam Mickiewicz ve své stati *O poezji romantycznej* popisuje etymologii pojmu takto: *U Włochów naprzód podobno zjawilo się imię „ballady“ (canzone a ballo), nadawane bez różnicy wszelkim piosenkom, pospolicie wesołym, co sam wyraz ballare (tańczyć) oznacza*.⁴ Dále uvádí, že definice tohoto výrazu se v jednotlivých zemích liší.

Balada je podle Š. Vlašína *báseň s ponurým a spádovým dějem soustředěným k tragickému střetnutí postavy s démonickou silou (b. fantastická) nebo silou společensko-mravní (b. sociální) a obsahuje zpravidla proměnu (zemřela matka – voní po ní mateřídouška, elektrárenský topič umírá – jeho oči se mění ve světlo), díky níž trvá a stále se obnovuje život*.⁵ Často je charakterizována jako *tragédie vypravovaná ve formě písně*,⁶ která v sobě spojuje všechny tři literární druhy: prózu, poezii i drama. Podobně ji definoval i A. Grund, který popisuje baladu, *slučujíc v sobě vlastnosti tří základních druhů poetických, lyrickou náladu s výpravností epickou a dramatickým vzruchem, předvádí balada přírodním zarámování a ve formě sevřené tajemné a podvědomé vztahy člověka k osudu a přírodním silám*.⁷ Baladický děj je zkratkovitý a úsečný. Pro umocnění dramatiky často přechází v dialog.

Balada prošla svým vývojem v závislosti na národních tradicích dané země. Balada v dnešním smyslu vznikla v Anglii a Skotsku, kde ji jako lidovou píseň zpívali potulní pěvci, tzv. minstrelové. Tématem těchto písní byla válečná tažení a národní báje. Z Anglie se balady přibližně v 18. století rozšířily do Německa, z něj pak do dalších evropských zemí. Do Polska se dostala hlavně díky adaptacím J. U. Niemcewicze. Tzv. balada umělá, která nás bude zajímat nejvíce, má své kořeny na konci 18. století. Inspirovala se hlavně lidovou tradicí,

¹ Vlašín, Š.: *Slovník literární teorie*. Praha, 1984.

² Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935.

³ *Slovník literatury polskiej*. Dostupné online:

<http://www.edupedia.pl/words/index/show/492784_slovník_literatury_polskiej-_ballada.html> (21. 4. 2016).

⁴ Szyper, H.: *Adam Mickiewicz. Poeta i człowiek czynu*. Warszawa, 1974. s. 37.

⁵ Vlašín, Š.: *Slovník literární teorie*. Praha, 1984. s. 40.

⁶ Tamtéž, s. 40.

⁷ Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935. s. 25.

národními mýty a pověstmi. Hlavními evropskými představiteli píšícemi balady jsou například G. A. Bürger, A. Mickiewicz a J. W. Goethe, v Čechách pak F. L. Čelakovský, K. J. Erben, J. Neruda.

Obě vybraná díla splňují výše uvedené charakteristiky. Z formální stránky jsou balady spíše epického rázu, děj převažuje nad lyrikou. Můžeme si povšimnout velké inspirace lidovostí a folklórem, což dokládají například jednoduché a krátké strofy, pravidelný rým (velmi často střídavý nebo sdružený) a refrény, které se přibližují lidové písňové formě. Autoři používají přímou řeč a dialogy, které urychlují děj a dodávají dílům na napětí. Ze slovní zásoby jsou hojně zastupována citoslovce (hajej, dadej, hejsa, holá) a deminutiva (dívenka, matička, Haničko, kolovrátek). Důležitým znakem balad je výskyt nadpřirozených či démonických postav (mrtví, polednice, vodník, ďábel), které svým příchodem do lidského světa ovlivňují děj. V tomto odstavci byly společné znaky balad pouze nastíněny, další znaky či motivy spojené se žánrem balad budou popisovány a rozebírány v následujících kapitolách.

2. Život a dílo v historickém kontextu

V této kapitole bude popsán život a doba, ve které oba autoři tvořili. Zmíněna budou nejdůležitější díla Erben a Mickiewicz a historické události, které jejich život i tvorbu ovlivňovaly. Podkapitola *Mickiewiczovo dílo v Čechách* (2.1.1) bude reflektovat vliv polského autora na české vlastence a spisovatele od přibližně 20. let 19. století až do první světové války. Budou zmíněni důležití překladatelé jeho díla. Základní literaturou pro tuto kapitolu bylo především dílo A. Grundy *Karel Jaromír Erben*,⁸ *Lexikon české literatury*,⁹ dále publikace O. Bartoše *Adam Mickiewicz*,¹⁰ *Polski romantyzm w czeskim życiu duchownym*¹¹ M. Szyjkowského a dílo J. M. Rymkiewicz a kolektivu *Mickiewicz. Encyklopedia*.¹²

2.1 Adam Mickiewicz

Adam Mickiewicz se narodil 24. prosince 1798 na území dnešního Běloruska, ve vesnici Zaosie, která se nachází asi 40 km od města Nowogródek, kam se jeho rodina později přestěhovala. Jeho otcem byl Mikołaj Mickiewicz, advokát, vyznavatel osvícenství, obdivovatel Napoleona a představitel litevské drobné šlechty. Spisovatelovou matkou byla Barbara Majewska. Mickiewicz se narodil do poměrně složitého historického období. Polské země byly od roku 1772 postupně rozděleny mezi tři státy: Rakousko, Prusko a Rusko. Reakcí na ně bylo Kościuszkovo povstání, za které bojoval i spisovatelův otec. Roku 1795 proběhlo tzv. třetí dělení Polska, kdy země ztratila na 123 let svou samostatnost. Ve Francii se dostal k moci Napoleon, který mnoha lidem (i Mickiewiczově rodině) dodal naději na svobodu.

V letech 1807-1815 chodil Mickiewicz do dominikánské školy v Nowogródku. Po jejím ukončení odjel studovat na univerzitu do Vilna. Zde si zvolil nejdříve Matematicko-přírodovědeckou fakultu, kterou ale nedokončil, a roku 1816 začal studovat Fakultu literatury a svobodných umění, jež ukončil o tři roky později. Velký vliv měl na Mickiewiczovo myšlení jeho učitel J. Lelewel, významný polský historik, který ve svém žákovi probudil lásku k historii Litvy, jež se odráží v několika Mickiewiczových dílech.

⁸ Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935.

⁹ Otruba, M.: Karel Jaromír Erben. In: *Lexikon české literatury (A-G). Osobnosti, díla, instituce*. Praha, 2000.

¹⁰ Bartoš, O.: *Adam Mickiewicz*. Praha, 1955.

¹¹ Szykowski, M.: *Polski romantyzm w czeskim życiu duchownym*. Poznań, 1947.

¹² Rymkiewicz, J. M. – Siwicka, D. – Witkowska, A. – Zielińska, M.: *Mickiewicz. Encyklopedia*. Warszawa, 2001.

*Lelewel staje się wówczas nie tylko naukowym autorytetem młodego poety, ale w całym tego słowa znaczeniu mistrzem i opiekunem.*¹³ Spisovatel mu dedikoval ódu *Do Joachima Lelewela*. V čase svých univerzitních studií se Mickiewicz věnoval literární tvorbě, zajímal se o politiku. Do tohoto období patří i jeho první básnická tvorba vycházející z klasicismu a inspirovaná G. G. Byronem, J. W. Goethem, F. Schillerem. Mickiewicz navštěvoval tajný zednářský spolek. Byl členem tzv. Sdružení filomatů, tajné skupiny tvořené ze studentů a absolventů univerzity ve Vilně. Tento spolek vznikl v roce 1817 a působil další čtyři roky. Měl sloužit ke sdružování literátů, kteří si mezi sebou hodnotili svá díla. Postupně se někteří členové společně s Mickiewiczem zaměřili na podněcování vlastenectví a zastupovali revoluční odnož tohoto spolku. Roku 1820 pod tímto vlivem napsal Mickiewicz báseň *Oda do młodości*, manifest revolučního romantismu, ve kterém vyzývá k odporu proti carskému nepříteli.

V roce 1819 odešel do Kovna, kde působil jako středoškolský učitel. V té době se nešťastně zamiloval do již zasnoubené Maryly Wereszczakové. Její postava-múza se vyskytuje v některých jeho dílech. Ve dvacátých letech se Mickiewiczova poezie propojovala s politikou a stala se nástrojem boje proti carismu. Osobnost Mickiewicze byla chápána jako tzv. národní věštec a jeho hrdinové jsou symbolem revoluce: *Słowo se stalo tępem, a Wallenrod Belwederem.*¹⁴

V roce 1822 vyšel spisovateli první svazek básní s názvem *Wybór poezyj*, jehož hlavní jádro tvoří *Ballady i romanse*, které budou rozebírány v dalších kapitolách této práce. O rok později vyšel druhý svazek, který obsahuje báseň *Grażyna* a II. a IV. část *Dziadů*, torzovitého dramatu.

Ve dvacátých letech pokračovala cenzura a zatýkání z ruské strany. V roce 1823 bylo odhaleno tzv. Sdružení filaretů, spolek založený filomaty, a jeho členové byli včetně Mickiewicze pozatýkáni. Básník byl půl roku vězněn ve Vilně, byl s ním veden soudní proces, ve kterém byl odsouzen do vyhnanství do ruských gubernií. Na konci roku 1824 se Mickiewicz dostal do Moskvy a začátkem následujícího roku byl přestěhován do Oděsy. V Rusku vstoupil do řady spolků, seznámil se například s A. S. Puškinem a P. N. Polevojem, kteří Mickiewicze uvedli do ruského literárního života. Autor v Rusku napsal několik děl, mezi které patří například *Sonety krymskie*, inspirované výletem na Krym. Zaznamenaly velký

¹³ Rymkiewicz, J. M. – Siwicka, D. – Witkowska, A. – Zielińska, M.: *Mickiewicz. Encyklopedia*. Warszawa, 2001. s. 267.

¹⁴ Tento citát připisovaný S. Goszczyńskému naráží na počátek listopadového povstání (1830-1831) a obsazení Belwederu, sídla ruského vrchního velitele Konstantina.

úspěch a byly překládány. Pod vlivem Machiavelliho díla napsal poému s názvem *Konrad Wallenrod*, která vyšla roku 1828 v Petrohradě. Autor zde popisuje osud utlačovaného národa, pocity vyhnanství a nutnost vzpoury a odporu vůči utlačovateli. Děj byl zasazen do starých litevských dějin, ale věrohodně odrážel Mickiewiczovu přítomnost. Právě z tohoto důvodu bylo dílo velmi oblíbené a Wallenrod se stal symbolem revoluce. Třicátá léta byla ve znaku cestování. Autor se pod záminkou nemoci dostal v polovině roku 1829 z Ruska a začal cestovat po Evropě. Navštívil Řím, Hamburk, Berlín, kde se účastnil Hegelových přednášek. V červenci téhož roku se na pět dní zastavil v Praze. Zde se pravděpodobně seznámil s P. J. Šafaříkem, F. L. Čelakovským nebo J. Jungmannem. Odtud cestoval přes Karlovy Vary do Výmaru, kde se setkal s J. W. Goethem. Na konci srpna odjel do Švýcarska a odtud do Itálie. V Římě ho zastihla zpráva o listopadovém povstání. Povstalci si vetkli do štítu jeho verš z *Ody do mladości: Witaj, jutrzeńko swobody, / Zbawienia za tobą słońce!*¹⁵ Na území Poznańska se dostal kvůli nedostatku financí až v dubnu roku 1831, když už boje dohořivaly. Za to, že nebojoval, byl poté kritizován polskými emigranty. V roce 1832 odjel Mickiewicz do Paříže, kde vydal třetí část *Dziadů* a v dopise Lelewelovi napsal: *to dılko považujı za pokračování váłky, kterou nyní, když jsou schovány meče, je třeba vést perem.*¹⁶ V této knize můžeme hledat i počátky tzv. polského mesianismu.¹⁷ V Paříži se spisovatel účastnil literárního života, setkával se s polskými emigranty a dva roky psal politické články do časopisu *Polský poutník*. Zdůrazňoval nutnost svobodné Evropy. V listopadu téhož roku začal psát dílo *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie*, které dokončil roku 1834. Autor se snažil vytvořit polský národní epos zobrazující polskou šlechtu na počátku 19. století. Zároveň se jednalo o jeho poslední básnické dílo. Dále založil tzv. *Towarzystwo Braci Zjednoczonych*, sdružení polských emigrantů vytvářejících ideje na spasení Polska a působících pod vlivem významného propagátora polského mesianismu A. Towiańskiego. Mickiewicz ale později z této skupiny pro názorové rozkoly vystoupil.

Mickiewicz se oženil s pianistkou Celinou Szymanowskou. Jejich manželství nebylo příliš šťastné, protože jeho žena trpěla duševní chorobou. Mickiewicz si přivydělával psaním francouzských článků. V roce 1839 odjel i s rodinou do Švýcarska, kde přednášel římskou literaturu. O rok později začal ve Francii přednášet na Katedře slovanských literatur, kde setrval do roku 1844. V jeho díle z této doby je zobrazena Mickiewiczova touha

¹⁵ Mickiewicz, A.: *Oda do mladości*. Dostupné online: <<http://literat.ug.edu.pl/amwiersz/0004.htm>> (26. 4. 2016).

¹⁶ Bartoš, O.: *Adam Mickiewicz*. Praha, 1955. s. 34.

¹⁷ Polský mesianismus bychom mohli charakterizovat jako představu Poláků o tom, že prostřednictvím jejich národa dojde k vykoupení ostatních nesvobodných národů.

po domově a smutek nad polským osudem. V roce 1848 pod vlivem pařížské revoluce založil v Itálii legii, které velel. V červenci téhož roku se však vrátil zpět do Francie.

V roce 1849 vznikl v Paříži časopis *Trybuna Ludów*, jenž fungoval jako mezinárodní orgán, měl polské jádro a sdružoval i ostatní národy jako například Francouze, Rusy, Němce, Italy a další. Mickiewicz se stal hlavním redaktorem a uveřejnil zde přibližně sto článků. Jejich hlavní myšlenkou bylo osvobození Evropy Francií. V této době přestal tvořit literární díla a věnoval se pouze publicistické činnosti.

Po propuknutí krymské války byl Mickiewicz povolán do Turecka, kde onemocněl cholerou. Na následky nemoci 26. listopadu roku 1855 zemřel v Cařihradu. Následně bylo jeho tělo odvezeno do Francie, kde byl v Paříži pohřben. V roce 1890 byly jeho ostatky převezeny do Krakova a uloženy na Wawelu.

2.1.1 Mickiewiczovo dílo v Čechách

Mickiewiczovo dílo bylo v Čechách známé, což dokládá korespondence českých obrozenců J. Jungmanna, J. Hanky a F. L. Čelakovského. V originále se četly hlavně *Ballady i romanse, Konrad Wallenrod a Grażyna*. První ukázkou Mickiewiczovy tvorby přeložil J. K. Chmelenský. *Ballady i romanse* byly do češtiny přeloženy poměrně pozdě, až ve třicátých letech. Balady vycházely jednotlivě časopisecky. Sám Mickiewicz přijel do Prahy v červenci roku 1829 na pětidenní návštěvu. Seznámil se s některými českými obrozenci (např. s F. L. Čelakovským, J. Hankou) i jejich tvorbou. Obdivoval *Rukopisy* a dokonce plánoval napsat oslavnou báseň o Žižkovi. Nabádal české vlastence k činu a boji za svůj národ: „*Czesi piszą niezmiernie wiele, wydają dzieła ogromne, wszystko to jednak mało pomaga ich głównej sprawie. Sprawą ich główną jest: dojść do tego, żeby mogli być samodzielni, stać się narodem niepodległym, utrwalić swój byt na ziemi, wcielić myśl czeską, która, cokolwiek mówią o tym, unosi się jeszcze w krainie marzeń politycznych.*”¹⁸

Postupem času byl polský literát v Čechách stále více čten a jeho tvorbou se inspirovali mnozí spisovatelé. Mezi Mickiewiczovy obdivovatele můžeme zařadit F. L. Čelakovského, který svému příteli napsal: „*tak mne okouzлил a o spaní připravil polský tvůrce, jistě jeden z řídkých a nejprvnějších slovanských básníků.*“¹⁹ V jeho díle nalezneme

¹⁸ Szykowski, M.: *Polski romantyzm w czeskim życiu duchownym*. Poznań, 1947. s. 49.

¹⁹ Bartoš, O.: *Adam Mickiewicz*. Praha, 1955. s. 57.

motivy, které převzal od Mickiewicze. Příkladem může být podobnost *Tomana a lesní panny* a balady *Świtezianka*. Jako dalšího českého spisovatele můžeme jmenovat právě K. J. Erbena, který se o polskou literaturu zajímal hlavně ve 40. letech. Do svého zápisníku si opsal Mickiewiczovy balady *Lilije*, *Rybka*, *Romantyczność*, *Pani Twardowska*, *Uciezka* a *Pierwiosnek*. „Ohlasy“ některých těchto básní nalezneme v Erbenově *Kytici*. Revoluční chápání polského básníka mohla plně pochopit až generace K. H. Máchy, která se k odkazu Mickiewicze hlásila. Sám autor se zajímal o polskou literaturu, pomáhal polským emigrantům, naučil se polsky. Mickiewicz působil i na K. Sabinu a V. Nebeského, Máchovy současníky. Jedním z prvních překladatelů jeho tvorby byl V. Štulc, který se Mickiewiczovu dílu věnoval soustavně. Jeho překlady vyšly souborně v roce 1878.

První rozsáhlejší odborná práce o Mickiewiczovi vyšla ve čtvrtém ročníku časopisu *Máj* v roce 1862. O čtyři roky později vydal J. Goll v *Květech* pojednání o díle *Pan Tadeusz*, které sám přeložil. Další spisovatelkou, která se o dílo i osobu polského autora zajímala, byla E. Krásnohorská, jež na překladu téhož díla pracovala přes deset let. V časopise *Světobzor* vycházel na pokračování Mickiewiczův medailon. Mezi další české spisovatele inspirující se Mickiewiczovou tvorbou patřili S. Čech a J. V. Sládek. Druhý ze jmenovaných přeložil *Konrada Wallenroda*, jehož ukázky uveřejnil roku 1880 v časopise *Lumír*. V devadesátých letech si Mickiewicze za vzor dávala hlavně tzv. Omladina.²⁰ J. Vrchlický přeložil *Dziady* a na slavnostech stoletého výročí Mickiewiczova narození uctil spisovatelovu památku: „*Bud' největšímu z pěvců úcta vzdána!*“²¹ Na začátku 20. století doplnil F. Kvapil zbývající překlady dosud nepřeložené Mickiewiczovy tvorby (př. *Grażyna*). Dílo polského spisovatele bylo soustavně překládáno i v období před první světovou válkou.

2.2 Karel Jaromír Erben

Karel Jaromír Erben se narodil v Miletíně 7. listopadu 1811 ševci Janu Erbenovi a dceři miletínského učitele Anně Žabové. Karlovi bylo předurčeno učitelské povolání, ale miletínský farář J. Arnold rodiče přesvědčil, aby dali syna studovat na jezuitskou kolej v Hradci Králové, kde strávil šest let.

²⁰ Omladina bylo hnutí studentů a dělníků, kteří po rakouské vládě požadovali řadu reforem.

²¹ Bartoš, O.: *Adam Mickiewicz*. Praha, 1955. s. 68.

*Vzácným obrazem jinošství Erbenovy generace, jež na přechodu do třetího desetiletí 19. století se uvědomuje národně a procítá básnický, je Zvičinská pamětní kniha.*²² Mezi veršovanými německy a poté česky psanými projevy vlastenectví můžeme nalézt dne 9. srpna 1830 první Erbenovu báseň, kterou napsal pod pseudonymem Květomil Podlipský. Za studií v Hradci Králové podepisoval své už výhradně česky psané prvotiny dalším pseudonymem Jarmil, zanedlouho však začal používat své pravé jméno.

Roku 1831 přijel Erben do Prahy, kde začal studovat na Filozofické fakultě. V této době byl představen K. H. Máchovi, který měl vliv na Erbenovu ranou tvorbu. Dobu jeho filozofických studií silně ovlivňovaly myšlenky červencové revoluce v Paříži roku 1830 a potlačeného polského listopadového povstání z roku 1831. Erben byl součástí důležitého období evropského myšlenkového vývoje 30. let vyznávajícího ideu svobody. Jeho zájem o studia byl široký. Navštěvoval přednášky dějepisectví, heraldiky, numismatiky, botaniky. *Tak již v samých počátcích vědecké zvědavosti snoubí se u mladistvého filosofa láska k historii s estetickým smyslem pro prosté půvaby přírodní. Spojení věru šťastné, jež dalo název jediné básnické sbírce Erbenově: „Kytice“, uvitá z nejkrásnějších květů baladických, v nichž vonná „Materídouška“, stmelující osobitým způsobem představu drobného kvítka našich luhů s prolidštěným a národně umocněným obsahem pověsti v obraz značného účinku uměleckého, spolu s „Vrbou“ a „Lilii“ dokládají dávnou lásku a vnitřní zkušenost básníkovu.*²³ Nicméně Erben se rozhodl filozofii nedokončit a v letech 1833-1837 přenesl své působení na Právnickou fakultu. V této době se spisovatel poprvé setkal s F. Palackým, pro kterého začal se svým spolužákem prepisovat *Historii církevní Pavla Skály ze Zhoře*. Několikaletá práce na prepisování diplomatického rukopisu a seznamování se s prací kronikáře se Erbenovi později hodila v jeho budoucím zaměstnání.

Erben se účastnil literárního života v Čechách. S již zmiňovaným K. H. Máchou a skupinou literátů podnikal Erben výlety do okolí Prahy a účastnil se diskuzí o literatuře v Komárkově kavárně. Jejich tvorba byla ovlivněna revolučním obdobím 30. let. Vznikaly hlavně politické písně oslavující polský odboj. *Stálé zdůrazňování staré české svobody naplňovalo ovšem nacionalismus mládeže novým obsahem, mocnějším vzdorem a národní hrdostí, již dokládají dějepisnými excerpty a citáty z obran jazyka českého.*²⁴ Myšlenka slovanské vzájemnosti nahrávala častějšímu prolínání a ovlivňování slovanských kultur (např. prostřednictvím polských emigrantů). V tomto období vyrůstala nová literární generace

²² Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935. s. 14.

²³ Tamtéž, s. 16.

²⁴ Tamtéž, s. 19.

v čele s K. H. Máchou. Autoři tvořili pod vlivem romantismu a inspirovali se především polskou literaturou a G. G. Byronem. Tito literáti se vymezovali vůči tvorbě F. L. Čelakovského, s nímž vedli několik polemik. Jednu z nich napsal i Erben. Pod názvem *Dobrodružství cestujících* byla bez podpisu uveřejněna v časopisu *Květy*. Autor v ní napadl Čelakovského přehnané rusofilství.

V Podkrkonoší se Erben při realizaci ochotnického divadla seznámil se sedmnáctiletou Betynkou Mečířovou, s níž se v roce 1842 oženil. Do roku 1837, kdy dokončil právnická studia, spadá i Erbenova raná tvorba, která se bohužel nedochovala v uceleném souboru. Část z ní najdeme pod názvem *Písně*, které byly připojeny k druhému vydání *Kytice z básní K. J. Erbena*. Pod vlivem Kollára psal v tomto období hlavně znělky (např. *Touha*, *Řevnivý*). Oblíbená byla i písňová forma s motivy lásky k vlasti (např. *Večer*) nebo hřbitovní tematikou (např. *Na hřbitově*, *Sirotkovo lůžko*). Najdeme zde i milostnou lyriku, kterou věnoval své tehdejší lásce Betynce Mečířové. Mezi Erbenovy prvotiny patří i básnický žánr, který ho zaujal nejvíce, a tou je balada. Nechtěl však pouze napodobovat obsah lidových písní a přejímat jejich *naivní citovost*.²⁵ *Z lidové poesie nechť se básník učí prostotě, umění zkratky, výrazové plasticity, hudebnosti slova, ale obsahové a citové bohatství, mravní idea budiž jeho uměleckým vlastnictvím*.²⁶ Mezi Erbenovy nejranější balady můžeme zařadit *Polednici*, *Poklad*, *Cizího hosta*, *Smolný var*. Pod vlivem Niemcewiczovy tvorby vznikl nedokončený zlomek *Záhoř*, Erbenův pokus o národní veršovanou pověst. V této době napsal i veselohru *Sládci*, která byla určena pro ochotnické divadlo a zobrazovala zde sládky jako vlastenecky smýšlející obyvatele. Jednalo se o Erbenovo jediné dramatické ucelené dílo.

Ve 40. letech se Erben aktivně stýkal hlavně s ruskými autory, kteří hojně přijížděli do Prahy. Od října roku 1841 dopomohl Palacký Erbenovi do funkce archiváře tzv. Svatováclavského archivu. V této době se Erben setkal s P. J. Šafaříkem a se začínající B. Němcovou, kterou podporoval v její tvorbě. Všechny tři spojovala myšlenka vlastenectví a snaha sbírat lidovou tvorbu v podobě pohádek, pověstí a písní. To vše vyústilo v Erbenovu koncepci národopisné práce, která měla vyjít v pojednání *Obyčeje národu českého*. Z tohoto cyklu vydal třísazkové *Písně národní v Čechách* a studie bájí. Připravoval sbírku českých pohádek, zápisy cizích kronikářů a prameny k historii Polabských Slovanů. Stal se Palackého pomocníkem pro bádání ve venkovských archívech. *Jaký to poklad historický potud ležel*

²⁵ Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935. s. 25.

²⁶ Tamtéž, s. 25.

*ladem! Jaké jiné a snad neocenitelné památky tak na světlo budou moci vyjítí.*²⁷ Znamější jsou ale další Erbenovy balady tohoto období – *Svatební košile, Zlatý kolovrat, Štědrý den* nebo překlady lidové poezie (např. polské a jihoslovanské) a české pohádky (např. *O třech přadlenách* a *Dobře tak, že je smrt na světě*). V roce 1848 byl Erben jmenován Jungmannovým nástupcem ve Sboru Matice České.

Revoluční rok 1848 donutil českou inteligenci, aby se ještě pevněji semkla a bojovala za českou svobodu. Erben byl 10. dubna zvolen do Národního výboru, kde měl na starosti kulturní odvětví, pomáhal připravovat Slovanský sjezd. Účastnil se diplomatické návštěvy v Záhřebu za účelem rozvinutí přátelských vztahů a spolupráce s nově zvoleným bánem Jelačičem. Po návratu do Čech mu bylo nabídnuto místo redaktora *Pražských novin*. I přesto, že s publicistikou neměl velké zkušenosti, práci kvůli své finanční tísní přijal. Od listopadu 1848 se stal podobně jako P. J. Šafařík a J. Kollár členem terminologické komise pro vznik ucelené a jednotné slovanské politické a právní terminologie. Roku 1851 získal Erben úřad archiváře Prahy. O dva roky později se do rukou čtenářů dostalo Erbenovo nejznámější dílo – *Kytice z pověstí národních*, na kterém pracoval přes patnáct let. Podrobněji se této básnické sbírce bude práce věnovat v dalších kapitolách.

Ani 50. léta nepřinesla zlepšení, co se týče politické situace v Čechách. Erbenův přítel F. J. Palacký byl odsunut z veřejného života. Sám Erben byl zvolen do výboru Muzea a Matice České. Jeho působení bylo ale vykoupeno politickým dohledem. *Bylo-li kdy úzko a těsno v Praze, jest to nyní na stupni ještě nebývalém.*²⁸ Spisovatel měl velký podíl na vzniku a fungování (ač jen ročním) nového vědeckého časopisu *Obzor*, jenž se měl stát literární platformou rozličných literárních skupin.

Po zániku časopisu opustil Erben veřejné dění, kterým byl znechucen. *Ten život v úřadech je skutečný života mor – den po dni uchází a člověk při té jednotvárné každodenní robotě ani toho nepozoruje, nežije sobě ani jiným, vždy jen odkládá, až pak nenadále pojde, mnoho neuživ, mnoho neprospěv a proto také ani mnoho hluku po něm nebude.*²⁹

Hlavně 50. léta se nesla ve znaku vydávání a studia starší české literatury, na jejíž historické bázi vznikala spisovný jazyk. Erben se stal v rámci Matice české editorem staročeských děl. Přibližně za patnáctileté období vydal 9 děl starší české literatury (často v několika svazcích), mezi které patřila např. legenda *Život sv. Kateřiny*, Harantův cestopis,

²⁷ Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935. s. 39.

²⁸ Tamtéž, s. 108.

²⁹ Tamtéž, s. 117.

Komenského *Labyrint světa a ráj srdce* nebo Husovy sebrané spisy. Dále spolupracoval na vydání *Výboru z literatury české*. Současně s vydáváním staročeských edic se Erben zasloužil o vývoj historických věd v Čechách, a to vydáním díla *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, souboru 1358 listin a dokumentů spadajících do nejstarších období Zemí Koruny české. Od roku 1859 začal vycházet rozsáhlý Riegrův *Slovník naučný*, do něhož Erben napsal 108 hesel.

V roce 1857 mu na rakovinu zemřela manželka, za tři roky uzavřel druhý sňatek s o 22 let mladší rodinnou příbuznou Žofíí Mastnou. Za podpory svých kolegů J. Nerudy a V. Háalka mohl Erben vydat své pohádky *Pták ohnivák a liška Ryška*, *Zlatovláska* nebo *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*. V roce 1862 se dostaly do rukou českého čtenářstva *Nápěvy prostonárodních písní českých* a o dva roky později i *Prostonárodní české písně a říkadla*, které na rozdíl od prvního vydání z roku 1845 přineslo čtyřnásobné rozšíření na téměř 2200 textů. Toto vydání navíc zahrnovalo dětské říkanky, hádanky a hry, pořekadla, zaříkávadla, obřadní a pohřební písně. Dalším Erbenovým počinem bylo *Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních* uspořádaných topograficky podle polohy. Erbenův zájem dokumentují taktéž *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*, vydané roku 1869.

Šedesátá léta byla v českých zemích ve znamení boje s vládou za národní práva. Erben se politických akcí veřejně neúčastnil, ale vývoj v Čechách sledoval velmi důkladně, což dokládá např. jeho korespondence. Naopak byl aktivní, co se kulturního a literárního života týče. Stál například u zrodu pěveckého spolku *Hlahol*. Zkoumal staré ruské kroniky, pracoval na překladu Nestora a *Slova o pluku Igorově*. Díky těmto překladům se Erben dostal do popředí evropské slavistiky. Roku 1867 se zúčastnil výstavy v Moskvě, kde se setkal s ruským carem. Téhož roku vydal dvě publikace o dějinách Chodů a chodských krojích. Z ne moc básnicky plodných 60. let nutno zmínit alespoň baladu *Lilie* a báseň *První májová noc* a *Píseň o vítězství u Domažlic* popisující vítězství husitských vojsk z roku 1431. 60. léta jsou desetiletím pohádek. Časopisecky Erben vydal například: *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, *Jezinky*, *Otesánek*, *Rozum a štěstí*. Až po Erbenově smrti vyšly jeho sebrané pohádky díky V. Tillemu v roce 1905. Soubor nesl název *České pohádky*.

Na podzim roku 1870 Erben zápasil s plicní chorobou, se kterou se potýkal už od dětství, navíc se nakazil i žloutenkou. Ještě stihl pracovat na libretu k operě *Štěstí a neštěstí*. Erben zemřel 21. listopadu 1870 v Michalské ulici na Starém Městě v Praze. Pochován byl na Malostranském hřbitově na Smíchově.

3. Básnické sbírky

V této kapitole budou představeny sbírky *Ballady i romanse* A. Mickiewicze a *Kytice* K. J. Erbena. Budou popsána první vydání a okolnosti vzniku obou děl. Tato kapitola se bude zabývat mimo jiné inspiračními zdroji autorů, ohlasy sbírek v soudobém literárním světě nebo budou zmíněna díla a autoři, kteří se těmito díly inspirovali. Hlavními zdroji této části byl A. Grund a již zmiňované dílo *Karel Jaromír Erben*,³⁰ *Slovník básnických knih*,³¹ opět dílo *Mickiewicz. Encyklopedia*,³² dále *Słownik literatury polskiej*³³ a publikace W. Michniewiczze *O balladach i romansach Mickiewicza*.³⁴

3.1 *Ballady i romanse*

Sbírka *Ballady i romanse* Adama Mickiewicze byla vydána ve Vilně na přelomu května a června roku 1822 jako součást prvního svazku autorova sebraného díla *Wybór poezyj*. Kniha vyšla u tiskaře a nakladatele J. Zawadského v nákladu 500 kusů. Kritika básně přijala velmi dobře a náklad byl rozprodán poměrně rychle, protože Mickiewicz už na konci června píše příteli, že balady jsou *dosyć dobrze przyjęte i czytane*.³⁵ Proto byl záhy vydán ještě druhý náklad o 1019 kusech.

Dílo bylo dedikováno ne známé a vážené osobnosti nebo mecenáši, jak bylo v té době zvykem, ale *Janowi Czeczotowi, Tomaszowi Zanowi, Józefowi Jeżowskiemu i Franciszkowi Malewskiemu, przyjacielom moim na pamiątkę szczęśliwych chwil młodości, którą z nimi przeżyłem, poświęcam, Adam Mickiewicz*.³⁶

Svazek obsahoval další verše a předmluvu *O poezji romantycznej*, programovou stať, prostřednictvím níž chtěl Mickiewicz vymezit poezii období romantismu. Toto pojednání můžeme chápat i jako jednu z odpovědí na stať *O pismach klasycznych i romantycznych*

³⁰ Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935.

³¹ Červenka, M. – Macura, V. – Med, J. – Pešat, Z.: *Slovník básnických knih*. Praha, 1990.

³² Rymkiewicz, J. M. – Siwicka, D. – Witkowska, A. – Zielińska, M.: *Mickiewicz. Encyklopedia*. Warszawa, 2001.

³³ *Ballady i romanse*. In: *Słownik literatury polskiej*. Dostupné online: <http://www.edupedia.pl/words/index/show/492785_slovník_literatury_polskiej-_ballady_i_romanse.html> (21. 4. 2016).

³⁴ Michniewicz, W.: *O balladach i romansach Mickiewicza*. Warszawa, 1918.

³⁵ Rymkiewicz, J. M. – Siwicka, D. – Witkowska, A. – Zielińska, M.: *Mickiewicz. Encyklopedia*. Warszawa, 2001. s. 410.

³⁶ *Ballady i romanse*. In: *Słownik literatury polskiej*. Dostupné online: <http://www.edupedia.pl/words/index/show/492785_slovník_literatury_polskiej-_ballady_i_romanse.html> (12. 3. 2016).

J. Śniadeckého, která vyšla roku 1819 v *Dzienniku Wileńskim* a rozpoutala tehdejší spor romantiků a klasiků. Další Mickiewiczovou odpovědí je jedna z balad *Romantyczność*, která nese programové poslání celé sbírky a zároveň je polemikou se Śniadeckým. Mickiewicz v ní vyzdvihuje lidovost jako zdroj znalostí člověka o světě a upřednostňuje intuici, emoce a víru nad rozumovým poznáním.

Vydání díla *Ballady i romanse* je literárními historiky označováno za počátek rozvoje literárního žánru balady v polské literatuře a pomyslný začátek romantismu čerpajícího inspiraci z lidového folkloru, národních tradic a zvyků. Data vzniku většiny balad neznáme přesně, literární historikové je odhadují mezi lety 1819 a 1822. První z nich byla balada *To lubię*, kterou v lednu 1820 poslal filomatům k posouzení.

Balady byly napsány např. ve Vilně, Kovně nebo dnešní Korczově. Součástí prvního vydání byly i dvě romance *Kurhanek Maryli* a *Dudarz*.

Čtyři balady, a to *Regenat*, *Czaty*, *Trzech Budrysów* a *Ucieczka* vznikly později a jsou zařazeny až do dalších vydání. Balada *Regenat*, která nese podtitul *Ballada turecka*, vznikla v roce 1824 před Mickiewiczovým odjezdem do Ruska. Díla *Czaty* (neboli *Ballada ukraińska*) a *Trzech Budrysów* vznikla už v Rusku kolem roku 1828. Vznik poslední zmiňované balady *Ucieczka* byl předmětem dlouhotrvajících sporů.³⁷ S jistotou můžeme říci, že vznikla před jejím prvním zařazením do vydání z roku 1832 v Poznani.

Vznik balad spadal do období, kdy se Mickiewicz aktivně zajímal o anglickou a německou romantickou tvorbu, přičemž Anglii považoval za kolébku romantismu. Znal díla F. Schillera, W. Shakespeara, J. W. Goetha, G. G. Byrona, G. A. Bürgera a dalších. Citát W. Shakespeara: *methinks, I see...Where? – In my minds eyes*³⁸ použil jako motto balady *Romantyczność*.

Autor čerpal látku z venkovských pověstí a bájí (*Świtez*), polských pověstí (*Pani Twardowska*), pohádek (*Rybka*), básní (*Tukaj*), písní (*To lubię*, *Lilije*) nebo děl jiných autorů (*Ucieczka*).

V polské literatuře nalezneme žánr balady (vznikla z tzv. dum) ještě před Mickiewiczem (v tvorbě J. U. Neimzewicze nebo F. Karpińského). *Ballady odzwierciedlają nowe, romantyczne pojmowanie świata, przekonanie, że jest on pełen dziwów i tajemnic*,

³⁷ Rymkiewicz, J. M. – Siwicka, D. – Witkowska, A. – Zielińska, M.: *Mickiewicz. Encyklopedia*. Warszawa, 2001. s. 36.

³⁸ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 101.

ze w każdej chwili człowieka może spotkać coś niespodziewanego. Przedstawiają świat, którego nie sposób ogarnąć jedynie zmysłami.³⁹

3.2 Kytice

*Kytice z pověstí národních*⁴⁰ vyšla jako jediná básnická sbírka K. J. Erbena poprvé v únoru roku 1853 a obsahovala dvanáct básní. Z toho polovina z nich vyšla již před knižním vydáním časopisecky, druhou polovinu uveřejnil autor poprvé až ve sbírce. Chronologicky básně vznikly takto: *Polednice* (1834), *Poklad* (1837), *Svatební košile* (1843), *Zlatý kolovrat* (asi 1844), *Štědrý den* (1848), *Holoubek* (1851). Vznik ostatních básní, tedy *Vrby*, *Dceřiny kletby*, *Vodníka*, *Záhořova lože*, *Věštkyně* a *Kytice* spadá do období roku 1851 až první poloviny roku 1852. K prvnímu vydání byl připojen i polský překlad *Pokladu* od A. Rościszewského. Antonín Grund⁴¹ rozděluje básně Erbenovy *Kytice* do tří tvůrčích období – ranou tvorbu (např. *Polednice*), národní pověsti ze 40. let tvořené v duchu národní klasičnosti (např. *Poklad*, *Zlatý kolovrat*) a vrcholnou tvorbu 50. let (např. *Záhořovo lože*, *Věštkyně*).

Některé (hlavně starší) básně jako například *Poklad* nebo *Polednice* autor v průběhu času stylisticky upravoval a odstraňoval zastaralé či knižní výrazy.

Roku 1861 vyšlo druhé vydání pod názvem *Kytice z básní K. J. Erbena*. Sbírkou již neobsahovala jen balady (obohacené o *Lilii*), ale byla rozšířena o oddíl *Písně* složené ze sedmnácti básní z období Erbenovy rané tvorby až 60. let.

Necelých pět let po druhém vydání byly všechny výtisky *Kytice* vyprodané. Proto vyšlo v únoru roku 1871, tehdy už po smrti autora, třetí vydání této básnické sbírky. Stejně jako dvě předešlá i toto bylo publikováno v nakladatelství J. Pospíšila.

Erben vytvořil žánrově jednolitý celek tvořený baladami. *Kytice tak vlastně jednou provždy typizovala v české literatuře představu baladična*.⁴² Básně jsou obsahem a zdrojem autorovy inspirace blízké pohádkám (*Zlatý kolovrat*), legendám (*Záhořovo lože*), lidovým baladám (*Svatební košile*, *Vrba*, *Dceřina kletba*, *Holoubek*, *Kytice*), pověstem (*Poklad*),

³⁹ Ballada. In: *Słownik literatury polskiej*. Dostupné online:

<http://www.edupedia.pl/words/index/show/492784_slownik_literatury_polskiej_ballada.html> (12. 3. 2016).

⁴⁰ Dílo je často uváděno pod zkráceným názvem *Kytice*. Toto označení sbírky bude používáno i v této bakalářské práci.

⁴¹ Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935.

⁴² Červenka, M. – Macura, V. – Med, J. – Pešat, Z.: *Slovník básnických knih*. Praha, 1990. s. 116.

českým tradicím a zvyklostem (*Štědrý den*), démonologickým dílům (*Vodník, Polednice*) nebo národním pověstem (*Věštkyň*).

Balady za sebou nenásledují přesně v chronologickém pořadí. *V první půli převládají balady starší, do druhé půle seskupil básník tvorbu novou, obě skupiny však spolu korespondují, vytvářejíce architektoniku zvláštní působivosti.*⁴³ Mnozí literární historikové jako například A. Grund nebo V. Jirát se domnívají, že básně byly řazeny tak, aby spolu tematicky souvisela první a poslední, druhá a předposlední, atd. Druhé vydání a přidání *Lilie* ale tuto teorii mírně boří.

Autor se inspiroval lidovým folklorem, vyprávěním a pověstmi. *Kytici* ovšem nemůžeme zařadit mezi ohlasovou poezii. Už ve 30. letech se Erben vůči tvorbě F. L. Čelakovského ostře vymezoval. *Básníkovi Kytice nejde o iluzivní reprodukci lidové slovesnosti jako hodnoty estetické, opírá se o ni mnohem spíše jako o hodnotu mravní.*⁴⁴ Básně *Kytice* můžeme žánrově přiřadit k umělým baladám. Stojí v kontrastu s romantickou poezií, která vyznává právo jedince na čin překračující či dokonce bořící jakékoliv normy. Oproti romantické rozervanosti a individualismu je stavěna *stabilita řádu národní pospolitosti.*⁴⁵

Za pokračovatele Erbenovy poetiky můžeme považovat například J. Nerudu, P. Bezručě nebo J. Wolkeru. *Kytice* inspirovala i jiná kulturní odvětví jako například melodrama *Vodník* Z. Fibicha, symfonické básně *Vodník, Polednice, Zlatý kolovrat*, *Holoubek* A. Dvořáka. Ze současnosti můžeme uvést dramatické ztvárnění *Kytice* J. Suchým a divadlem Semafor nebo filmové zpracování režiséra F. A. Brabce z roku 2000.

⁴³ Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935. s. 65.

⁴⁴ Červenka, M. – Macura, V. – Med, J. – Pešat, Z.: *Slovník básnických knih*. Praha, 1990. s. 118.

⁴⁵ Tamtéž, s. 118.

4. Postavy

Kapitola s názvem *Postavy* bude rozdělena do tří hlavních podkapitol, a to *Reálné postavy* (4.1), *Nadpřirozené postavy* (4.2) a *Zvířecí postavy* (4.4). V každé z těchto podkapitol budou na příkladech vysvětleny hlavní role a znaky těchto postav. Dále budou vybrány výrazné a často se opakující typy postav, u kterých bude blíže popsána a charakterizována jejich úloha v baladách. Podkapitola 4.3 se bude zabývat proměnou reálných postav.

4.1 Reálné postavy

4.1.1 Ženské postavy

Na začátku 19. století se do polské literatury dostávají do popředí ženské hrdinky a začínají zastávat hlavní role, doposud reprezentované převážně muži. U Mickiewicze se jedná například o dílo *Grażyna* vydané roku 1823. Ve 30. letech 19. století ho následoval další z tzv. polských věštců J. Słowacki s dramaty *Balladyna* nebo *Lilla Weneda*. V české literatuře se ženské hlavní postavy začínají vyskytovat až v polovině 19. století *po ztroskotání „mužských“ revolučních ideálů české společnosti v roce 1848.*⁴⁶ Toto nové směřování v české literatuře odstartovala v 50. letech *Babička* spisovatelky B. Němcové a *Kytice* K. J. Erbena.

Ženské postavy vystupují v drtivé většině balad jako jejich ústřední hrdinky. V některých básních se vyskytují pouze ženy nebo dívky (*Štědrý den*, *Dceřina kletba*). Muži (či děti) figurují v pozadí nebo se v dané básni nevystupují vůbec. Ženy v *Kytici* jsou zobrazovány při běžných činnostech, jako je předení (*Zlatý kolovrat*, *Štědrý den*), praní (*Vodník*), vaření (*Polednice*) či šití (*Svatební košile*, *Holoubek*). Domácí práce udržují ženu v prostředí domova či jeho okolí. Tyto činnosti v Mickiewiczových básních nenajdeme, což by se dalo zdůvodnit tím, že v polských baladách převažují postavy žen urozených (*Lilije*, *Świtez*, *To lubię*, *Czaty*), kterým domácí práce nepříslušely. U neurozených hrdinek převažuje starost a péče o dítě, která má v baladách hlavní roli (*Rybka*, *Poklad*, *Kytice*, *Polednice*, *Vodník*, *Powrót taty*, *Lilije*). Vztahu matky a dítěte se práce bude věnovat později. Ženám je svěřena péče o domácnost, v době nepřítomnosti svého muže plní roli hlavy rodiny (*Polednice*, *Powrót taty*).

⁴⁶ Vaněk, V.: Strom v Erbenově Kytici. In: *Slovo a smysl* (roč. II, č. 4). Praha, 2005. Dostupné online: <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/360>> (29. 4. 2016).

Životní situace žen není ani v jedné sbírce nijak přívětivá. V obou dílech je osud žen předurčen právě jejich životními poměry. U Mickiewiczze je tato situace oproti *Kytici* schůdnější, protože, jak již bylo zmíněno výše, převažují ženy, které pochází z urozeného rodu, jsou dcerami vévodů či knížat, a proto nepocitují například chudobu, jako je tomu v baladě *Poklad*. Další tíživou životní situací je například osiření hlavní hrdinky *Svatebních košil*, která žije opuštěná a čeká, zda se jí vrátí z vojny alespoň její milý. Nemá žádný morální vzor, matku, která by ji pomohla v těžké životní situaci. Do kontrastu můžeme postavit polskou variantu, baladu *Ucieczka*, kde je zmiňována matka, jež s dívkou žije. Ani ona však nedokáže své dceři dobře poradit, proto se dívka řídí radou vědmy. To však neznamená, že by polské hrdinky neřešily jiná dilemata. Žena je postavena do životní situace, ve které si musí zvolit mezi různými možnostmi. Motiv volby je v baladách velmi častý. Žena je ve většině případů vedena vlastním instinktem, nikdo jí neradí, které z rozhodnutí by měla zvolit. Pouze ve dvou Mickiewiczových baladách si hrdinka přichází pro radu k poustevníkovi (*Lilije*) nebo k vědmě (*Ucieczka*). Mezi hlavní typy ženiny volby patří například rozhodnutí se znovu provdat. Před tuto volbu jsou postaveny obě hrdinky balady *Holoubek* a *Lilije*. Mezi vlastní a nevlastní dcerou musí volit matka v básni *Zlatý kolovrat*, mezi osudem vlastního dítěte a vnoučete rozhoduje stará matka v baladě *Vodník*. Žena v *Pokladu* si vybírá mezi bohatstvím a vlastním dítětem. Svůj osud si volí obě dívky v básních *Rybka* a *Dceřina kletba*. Rozbitím tradičního svazku muže a ženy je hrdinka nucena se s danou situací vypořádat. V obou případech volí způsob končící tragicky. Je nutno podotknout, že před dilema rozhodnutí, jak s životem dále naložit, byla žena vystavena kvůli nestálosti a milenecké zradě jejího mládence. Žena se buď mstí na svém dítěti (*Dceřina kletba*), nebo na zrádném milenci a jeho novém manželce (*Rybka*).

Ve skutečích žen si můžeme povšimnout jejich špatných povahových vlastností. Jsou závistivé jako matka s vlastní dcerou, které nepřejí Dorničce bohatého manžela. Další hrdinky se nechají okouzlit bohatstvím a představou v lepší budoucnost (*Zlatý kolovrat*, *Poklad*, *Lilije*). Neposlouchají rady svých rodičů (*Ucieczka*, *Vodník*, *Dceřina kletba*, *To lubię*). Jsou vdavekchtivé (*Svatební košile*, *Ucieczka*, *Štědrý den*, *Lilije*, *Zlatý kolovrat*, *Holoubek*), ale zároveň vybiravé ohledně nastávajících ženichů (*To lubię*, *Ucieczka*). Některé z nich jsou pověřivé a zvědavé, snaží se zjistit svou budoucnost (*Štědrý den*, *Lilije*, *Ucieczka*). Sám vodník se obává lichých úmyslů své ženy. Schopnost obelstít svého mrtvého milého zachrání ale dívce ve *Svatebních košilích* život. Mezi negativní vlastnosti žen bychom mohli zařadit i přílišnou lásku, kterou chovají ke svému dítěti (*Lilie*, *Dceřina kletba*, *Vodník*, *Zlatý kolovrat*), jež má za následky smrt některé z postav.

Ženy jsou v baladách ohrožovány různými strachy, přičemž největší z nich mají o dítě (*Rybka, Vodník, Poklad, Polednice*) nebo o svůj vlastní život (*Ucieczka, Svatební košile, Štědrý den, Świtez, Lilije*). Dále zde můžeme nalézt motiv strachu z mužů nebo nadpřirozených či mrtvých postav (*Polednice, Ucieczka, Svatební košile, Świtez, Lilije, Zlatý kolovrat*). Obavy se mohou týkat i přijetí dívky snoubencovou rodinou v jeho domě (*Svatební košile, Ucieczka*).

4.1.1.1 Mladé dívky

Dívky vyskytující se v baladách jsou zosobněním mládí, krásy, nevinnosti a svěžesti. Jejich špatnými vlastnostmi je naivnost, mladická nerozvážnost, pověřčivost či pohrdání radami starších. Touží po lásce, svatbě a šťastném manželství. Sňatkem se většinou dostávají nebo mají možnost se dostat z nižší společenské vrstvy do vyšší (*Zlatý kolovrat, Ucieczka, Lilie, Holoubek, Panicz i dziewczyna, Trzech Budrysów*). Dívky se vyznačují hlavně svým pěkným vzhledem, kterým okouzlují mládence, již se do nich na první pohled zamilují. V přítomnosti muže se cítí nejistě, jsou tiché, pokorné a stydlivé. Jejich krása je nejčastěji připodobňována ke květinám. Dornička je *dívčina jako květ, / neviděl také krásy svět*,⁴⁷ Marie a Hana jsou *panny jak jarní růže květ*,⁴⁸ paní z balady *Holoubek* je oslovována jako *pěkná růže*,⁴⁹ panna v *Lilii* jako *růže v poupěti*,⁵⁰ Świtezianka beroucí na sebe podobu dívky je *piękna, luba*⁵¹ a děvče v baladě *Panicz i dziewczyna* mládenec oslovuje *piękna pastereczko*.⁵² Na příkladech zobrazení mladých dívek a starších žen (4.1.1.2) si můžeme povšimnout, že vlastnosti hrdinek mají základ v opakujících se šablonách a vzorech. Mají podobné vlastnosti, jsou charakterizovány pomocí stejných prostředků (viz přirovnání mladých dívek ke květinám).

4.1.1.2 Starší ženy

Starší ženy jsou v baladách nejčastěji spojovány se smrtí. Nevědomky či vědomky zapříčiňují smrt blízkých osob, a to z několika důvodů. Hlavním z nich je bezmezná láska

⁴⁷ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 50.

⁴⁸ Tamtéž, s. 64.

⁴⁹ Tamtéž, s. 71.

⁵⁰ Tamtéž, s. 116.

⁵¹ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 116.

⁵² Mickiewicz, A.: *Panicz i dziewczyna*. Dostupné online: <<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/panicz-i-dziewczyna.html#footnote-idp131097632>> (24. 3. 2016).

k vlastnímu dítěti. Ženy-vražedkyně zabíjejí pro dobro svých vlastních dětí. Matka ve *Zlatém kolovratu* upřednostňuje lásku k vlastní dceři před nevlastní, kterou společně zabijí v lese. Stárnoucí žena musí zvolit mezi životem své dcery a vnuka-vodníka. Matka z balady *Lilie* zabije ženu svého syna, protože ho chtěla chránit před nadpřirozenými a neznámými silami. V *Dceřině kletbě* dává dívka za vinu matce smrt svého nechtěného dítěte a následně i smrt svou. Matka může za dceřinu zanedbanou a příliš volnou výchovu. Smrt svého malého dítěte zapříčinila žena, jež neovládne své rozčilení a na dítě zavolá polednici, nadpřirozenou postavu, v níž samotné je zosobněno stáří: *Malá, hnědá, tváři divé / pod plachetkou osoba; / o berličce, hnáty křivé, / hlas – vichřice podoba!*⁵³ Dále v baladách vystupují postavy vědem, kterými se budeme podrobněji zabývat v následující části.

Netradičně zobrazuje Mickiewicz starší ženu v baladě *Pani Twardowska*. Její charakteristika se vymyká výše uvedenému spojení starší ženy se smrtí. V této básni je žena vykreslena groteskně, až směšně. Báseň je variací na velmi známou polskou legendu o panu Twardowském, který upsal duši d'áblu. Na oplátku mu bude pekelník po nějaký čas sloužit. Mickiewiczova balada popisuje příchod d'ábla pro duši pana Twardowského, který se snaží zachránit tím, že od čerta žádá tři poslední služby. Pokud d'ábel některou nesplní, Twardowského duše peklu nepropadne. Jedním z d'ábových úkolů bylo stát se na celý rok manželem ženy pana Twardowského, což při pohledu na paní Twardowskou čert rychle odmítne a ztratí se bez duše do pekla. Důsledkem groteskního popisu ženy je Mickiewiczův záměr napsat baladu, která se nebude řídit obecně přijímanou konvencí definice balady. V básni najedeme humorné a groteskní prvky, které se v baladách jinak příliš nevyskytují. Toto groteskní vykreslení starší ženy u Erbena nenalezneme. Autor se striktně řídí charakteristikou starší ženy jako postavy spojené s tragičnem.

4.1.1.3 Vědma

Starší ženy jsou vnímány jako postavy s mnohými životními zkušenostmi, proto si k nim lidé chodí pro radu (*Vrba, Ucieczka*). Najdeme zde postavy starých vědem (čarodějnic). Vědmy jsou tajemné osoby, které umí údajně vyvěstit budoucnost. V baladách vystupují jako ženský protějšek poustevníků a stařečků. Rozdíl ale spatřujeme v tom, že vědmy a čarodějnice patří do pohanského světa a jejich učení a magie stojí v protikladu s křesťanskou vírou. Vědma směřuje lidský osud k tragickému zakončení, poustevník nebo

⁵³ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 48.

stařeček zasahuje do děje tak, aby mohlo dojít ke šťastnému konci, který ale nemůže nastat, pokud se hrdina jeho radou neřídí (*Lilije*). Stejně jako stařeček ze *Zlatého kolovratu* vlastní živou vodu, tak i vědma má květ zlatého kapradí, který jí pomůže oživit dívčinina milého.

Zoufalý člověk prosící o radu čarodějnici je potrestán za odklonění se od víry v Boha. Dívka z balady *Ucieczka* přivolává na radu staré vědmy svého mrtvého milence z hrobu: „*Wypędź księdza, wypędź klechę, / Bóg i wiara, sen i mara, / Kuma w biedzie ma pociechę, / Kuma stara umie wiele, / Ma kwiat paproć i car-ziele, / A ty masz kochanka dary, / Przyszłam zrobić możliwe czary. // Włosy jego w węża splecz, / Dwie obrączki razem złącz, / Z lewej ręki krwi usącz; / A na węża będziem kłąc, / W dwie obrączki będziem dąc; / Musi przyjść i ciebie wziąć.*“⁵⁴ Podobně si pro pomoc přichází pán z balady *Vrba*, kterého trápí tajemství jeho ženy: „*Slyšíš, matko, ty víš mnoho: / víš, co potkati má koho, // víš, kde se či nemoc rodí, / kudy smrtná žena chodí. // Pověz ty mi zjevně nyní, / co se s mojí paní činí?*“⁵⁵ Vědma mu vyradí podvojný život jeho ženy: „*Jdi k potoku pod oborou, / najdeš vrbu s bílou korou; // žluté proutí roste na ní: / s tou je duše tvojí paní!*“⁵⁶ Obě návštěvy u starých vědem mají tragický konec. Dívka se neubrání svému upířímu milenci a ten si ji odvádí do říše mrtvých a pán, poznav ženino tajemství, jde k potoku a vrbu pokácí. Neuvědomí si, že zároveň se stromem zabil i svou manželku.

Do role vědmy se v magický čas Štědrého večera promění dvě mladé dívky, které chtějí poznat budoucnost čtením z hladiny jezera. I tato touha po poznání budoucích věcí a víra v pohanské zvyky je potrestána. Zatímco jedna z dívek se vdá za svého vysněného chlapce, druhá do roka zemře.

4.1.2 Mužské postavy

Mužské postavy představují ve většině balad vedlejší aktéry. U Erbena se například v baladách *Kytice*, *Poklad* a *Dceřina kletba* muži vůbec nevyskytují. Naopak *Záhořovo lože* je typicky „mužskou baladou“, ve které není o ženě ani zmínka.

Mužské postavy v baladách hrají role ochránců země. Z prostředí domova jsou odvoláni do války (*Zlatý kolovrat*, *Trzech Budrysów*, *Świtez*) nebo na vojnu (*Svatební košile*, *Ucieczka*). Často odcházejí nebo odjíždějí za prací (*Polednice*, *Powrót taty*). Zanechávají doma své ženy s dětmi, které musí čelit různým úkladům. Ne všichni muži se domů navrátí

⁵⁴ *Ucieczka*. Dostupné online: <<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ucieczka.html>>(26.3.2016).

⁵⁵ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 113.

⁵⁶ Tamtéž, s. 113.

živí, zahynou v boji (*Svatební košile, Ucieczka*). Někteří hrdinové se nestačí domů vrátit tak, aby zabránili dramatické situaci. Je jim přisouzena role pozdního přichozího. Muž v *Polednici* se navrácí jen tak, aby vzkřísil ženu, dítě se mu už zachránit nepodaří. Podobně král ze *Zlatého kolovratu* nenachází doma svou manželku, která leží mrtvá v lese, ale její sestru. Stejně tak manžel dívky v *Lilii* přichází pozdě a nedokáže zabránit ztrátě ženy a dítěte.

Jak jsme mohli pozorovat u ženských postav, i ty mužské mají v baladách negativní vlastnosti. Muži jsou často charakterizováni jako nestálí, zaslíbí své srdce jedné dívce, ale jen co se najde příležitost, už to samé slibují dívce jiné (*Świtezianka, Rybka*). Zaleknou se závazku v podobě očekávaného dítěte a dívku, s níž ho čekají, opustí (*Dceřina kletba*). Ve všech případech skončí mužova přelétavost tragicky. Mužští aktéři častokrát reagují, co se jejich žen týče, žárlivě, výbušně a zbrkle. Vévoda káže hajdukovi zastřelit svou nevěrnou mladou ženu (*Czaty*), dva bratři se stanou soky v lásce a okamžitě by se byli schopni o ženinu ruku bít (*Lilije*), muž pokácí starou vrbu, aniž by si uvědomil, že zároveň se stromem zabijí i svou ženu (*Vrba*). Muži bývají zvědaví, touží odhalit tajemství (*Świtez, Vrba*) a neuvědomují si dalekosáhlost svých jednání. Pán se snaží odhalit záhadu jezera a málem přijde i se svou družinou o život. Zachrání ho jedině fakt, že má s jezerní paní stejné předky a předtím vyhledal pomoc kněze. Muž ve *Vrbě* neuposlechl svou ženu a pokusil se odhalit její dvojí život, neúmyslně ji o něj ale připravil, stal se z něj náhodný vrah.

Většina mužských postav jsou vysoce postavení páni (*Vrba, Zlatý kolovrat, Trzech Budrysów, Świtez, Lilije*). Nejčastěji jsou zobrazováni při jízdě na bujném koni. Hojným motivem je hledání nevěsty (*Trzech Budrysów, Zlatý kolovrat, Lilie, Świtezianka*). Někteří mládenci si najdou svou nastávající mezi neurozenými venkovskými dívkami. Tak je tomu například v baladě *Zlatý kolovrat*, kde se král na první pohled zamiluje do prosté Dorničky, nebo v Mickiewiczově básni *Panicz i dziewczyna* mladík najde pěknou dívku na lovu, když se jí ptá na cestu. Častým motivem je nalezení budoucí ženy ve válce nebo při lovu zvěře. Dorničku potkává její nastávající v lese, když se ztratí na lovu, k panně, která žije v lilii, dovede pána bílá laň, již se snaží ulovit, tři Budrysovi synové si místo kořisti z války přivezou nevěsty.

4.1.2.1 Loupežník

Jednou ze záporných mužských postav je loupežník. Považujeme ho za reálnou postavu, ale jeho vymezení v tomto případě je trochu složitější. Loupežník obývá většinu

svého života přírodní svět, přesněji les. Je tímto prostorem silně ovlivněn, a proto je považován za jeho součást. Aby zde mohl působit, musel se s tímto prostředím plně sžít. Toto dokládá i vzhled lupičů a loupežníků: *Brody ich długie, kręcone wąsiska, / Wzrok dziki, suknia plugawa; / Noże za pasem, miecz u boku błyska, / W ręku ogromna buława.*⁵⁷ Poutník, který poprvé potkává Záhoře, neví, zda před ním stojí člověk, zvíře nebo strom. Loupežník nakonec projde všemi těmito podobami. Na začátku byl člověkem, který ale musel srůst s přírodou, aby zde mohl žít. Za dobu devadesátiletého pokání ho příroda pohltí, začlení se do ní a začne vypadat jako pařez. Na konci odlétá jeho duše vstříc nebi v podobě bílé holubice. Hlavním atributem loupežníka je mohutný kyj, symbol jeho síly a moci. Ten Záhořův má na sobě zářezy – *spočiti je, můžeš-li, ta známka každá, / každý ten vroubek jest jedna vražda!*⁵⁸ Loupežníci popisovaní v obou sbírkách mají na svědomí mnoho vražd, ale jsou schopni i dobrého skutku. V Mickiewiczově baladě obměkčí vůdce loupežníků děti přepadeného kupce. „*Nie dziękuj; wyznam ci szczerze, / Piewszy bym palkę strzaskał na twej głowie, / Gdyby nie dziątek pacierze.*”⁵⁹ Pohled na ně v lapkovi evokuje vzpomínku na jeho vlastního synka a ženu, které musel kvůli loupění opustit. *Ach! ja mam żonę i u mojej żony / Jest synek taki maleńki.*⁶⁰ V *Záhořově loži* je podnět k tomu, aby loupežník poutníka nechal naživu, podobný, tlačilo ho černé svědomí. Záhoře nejdříve spíše přemáhá zvědavost, jak to vlastně vypadá v pekle, kam se mládenec vydal. Až později, vystrašen tím, co by na něj pod zemí mohlo čekat, si plně uvědomí své hříchy a dá se na pokání, které trvá neuvěřitelných devadesát let. To je mu nakonec ku prospěchu, protože je boží mocí očištěn od svých hříchů a v podobě bílé holubice se vznese do nebe. „*Záhoři, Záhoři, pokoj budiž tobě: / pokoj ti přináším v poslední své době! / Bez míry, bez konce jest milost boží, / nás oba vytrhla pekelnému loži!*”⁶¹ Oba tyto momenty vrhají na postavu loupežníků pozitivnější světlo.

4.1.2.2 Poustevník a stařeček

Poustevník je další postavou, která obývá přírodní svět stejně jako loupežník. Žije samotářsky daleko od lidí uprostřed lesa v chýši či jeskyni. Svými činy do lidských osudů zasahuje a mění tak dějovou linku. I přesto, že je poustevník postavou reálnou, jeho bytost obsahuje tajemno a fantaskno postav nadpřirozených. Starci v baladách mají kouzelnou moc

⁵⁷ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 129.

⁵⁸ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 84.

⁵⁹ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 130.

⁶⁰ Tamtéž, s. 130.

⁶¹ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 89.

vrátit mrtvého opět mezi živé. Stařeček ve *Zlatém kolovratu* k tomuto aktu použil živou vodu. Jako jeden z mála lidí je v lese v bezpečí, není ohrožován nadpřirozenými silami nebo divou zvěří jako jiní smrtelníci. Objevuje se tehdy, když ho člověk potřebuje: *kdo by ho hledal, nenajde ho, / jinak přijde sám.*⁶² Postava starce v baladách zosobňuje moudrost a zkušenost. Funguje jako rádce, paní z *Lilije* si k němu jde několikrát pro radu. Jelikož zaslíbil svůj život Bohu, vkládá osud do jeho rukou. Tráví čas na modlitbách, v rozjímání.

Stařeček s šedými vousy po kolena ze *Zlatého kolovratu* se nečekaně objevuje z hloubi lesa a zachraňuje tělo zavražděné Dorničky. „*Podej mi, chlapče, živé vody, / nechť bude tělo beze škody, / jako bývalo.*“⁶³ Po jejím zmrtvýchvstání se stařec se svým pomocníkem i kouzelnými předměty ztrácí: *a panna vůkol pohlížela - / však nikoho neviděla / než se samotnou.*⁶⁴

Výše uvedeným charakteristikám se vymyká stařec v baladě *Romantyczność*. Vystupuje zde jako moralista a zástupce klasicistního vidění světa. Mickiewicz pojal tuto baladu jako polemiku právě s klasicistním pojetím, naproti němuž staví své ideje romantické. Starý muž zde vystupuje jako ten, který všechno ví a zná, jeho vnímání světa se ale omezuje pouze na to, co může poznat pomocí smyslů, neuznává nic nadpřirozeného, fantaskního. „*Ufajcie memu oku i szkielku, / Nic tu nie widzę dokola*“⁶⁵ a dále: „*Duchy karczemnej tworem gawiedzi, / W głupstwa wywarzone kuźni. / Dziewczyzna duby smalone bredzi, / A gmin rozumowi bluźni.*“⁶⁶ Jeho postava je ironizována a zesměšněna kvůli jeho úzkoprsmému vnímání světa. City a víra jsou Mickiewiczem stavěny nad to, co lze pozorovat a vnímat skrze *mędrca szkielko i oko.*⁶⁷

4.2 Nadpřirozené postavy

Jedním z hlavních znaků balady a celé romantické tvorby je přítomnost fantaskna často vtěleného do nějaké nadpřirozené nebo démonické postavy. Tyto bytosti se ve většině případů zrodily z bujné lidské fantazie, pohádek a mýtů. Postupem času nabyly na konkrétnosti a pevnějších rysech, staly se součástí lidových pověr a folklóru. Na první pohled vystupují vodníci, upíři a umrlci jako záporné postavy, které mají za úkol strašit

⁶² Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 58.

⁶³ Tamtéž, s. 56.

⁶⁴ Tamtéž, s. 58.

⁶⁵ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 103.

⁶⁶ Tamtéž, s. 104.

⁶⁷ Tamtéž, s. 104.

a pokoušet mravnost a křesťanskou víru člověka (d'ábel v *Pani Twardowské*, rusalka ve *Świteziance*). Nadpřirozené a démonické postavy ale slouží především jako strážci morálnosti. Po porušení morálních pravidel přichází tyto postavy na svět, aby zde zjednaly nápravu a člověka, který se proti těmto pravidlům provinil, potrestaly (př. postava polednice, vodníka). Jako zástupci pohanského světa přírody jsou postaveni do kontrastu se světem křesťanským. To dokládá i Arne Novák: *Erbenovy balady zobrazují člověka v mravním sporu a v dramatickém zápasu s nadpřirozenými silami a mocnostmi, v nichž žijí vyhnanský svůj život staří pohanští bohové a bůžkové, jak je zná lidová obraznost.*⁶⁸

4.2.1 Vodník, vodní víla a rusalka

Josef Polák⁶⁹ nazval Erbena malířem typů, protože v českém prostředí mimo jiné vytvořil dodnes tradovanou představu o vodníkovi, který si *na topole nad jezerem*⁷⁰ šije boty a zelený kabátek. V dalších slokách má vodník v Erbenově podání k zelenému mužíkovi věšícímu na vrbu pentličky opravdu daleko. Je pevně spjat s prostorem temné a chladné vodní říše, do které *kdo jednou v křišťálovou / bránu jeho vkročí, / sotva ho kdy uhlédají / jeho milých oči.*⁷¹ Násilím se zmocňuje dívek, které vtáhne pod hladinu. Když se mu některá z nich zprotiví, promění ji v němou rybu. I vodník vystupuje jako ztělesněné potrestání dívky za její neuposlechnutí matčiny rady. V tomto případě si ale můžeme povšimnout situace v prvních slokách básně, kde si zelený mužíček plánuje svou svatbu, aniž by tušil, že dívka svou matku neuposlechne. Vodníka bychom proto mohli charakterizovat jako zápornou postavu, nebýt jeho jediné snahy o dobrý skutek, který se mu záhy vymstí. Přes prvotní nedůvěřivost a podezíravost, způsobené jeho zkušenostmi, se nechá ženou přemluvit, aby ji pustil na jeden den za její matkou. O to větší zlost a vztek ukáže *vodní vrah*,⁷² když kvůli nedodržení slibu své ženy doslova roztrhne vlastní dítě.

Přesto, že v polském folkloru postavu vodníka nenajdeme, vyskytují se zde mnohé bytosti spjaté s vodní říší, které naopak nemají zastoupení v Erbenových baladách. Příkladem může být hlavní hrdinka Mickiewiczovy balady *Świtezianka*, která *jak mokry jaskier wschodzi*

⁶⁸ Novák, A.: Karel Jaromír Erben a jeho „Kytice“. In: *Zvony domova a Myšlenky a spisovatelé*. Praha a Brno, 1940. s. 291.

⁶⁹ Polák, J.: *Kytice nevadnoucí: Pět kapitol o Erbenově Kytici*. Praha, 1949.

⁷⁰ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 101.

⁷¹ Tamtéž, s. 103.

⁷² Tamtéž, s. 108.

*na bagnie, / Jak ogień nocny przepada.*⁷³ Świtezianka patří mezi nadpřirozené postavy, které zkouší (ne)stálost lidského citu. Mladému myslivci se zjevuje v podobě tajemné dívky, která vždy zmizí, aniž by mladík věděl kam. Jednoho dne se myslivci ukáže ve své pravé podobě vodní rusalky. Její postava je personifikací rozbouřeného jezera. *Burzy się, wzdyma, pękają tonie, / O niesłychane zjawiska! / Ponad srebrzyste Świtezi błonie / Dziewicza piękność wytryska. / Jej twarz jak róży bladej zawoje, / Skropione jutrzeńki leżką; / Jako mgła lekka, tak lekkie stroje / Obwiałą postać niebieską.*⁷⁴

Další postavou spjatou s jezerem je Krista z balady *Rybka*. Zklamaná láskou se vrhá do vln Świteže, aby zde ukončila svůj nešťastný život. Świtezianky ji však promění v rybu a přijmou ji tak mezi sebe. Jediné, co ji ještě pojí s lidským světem, je její malé dítě, které jí sluha nosí k jezeru, aby mu dala napít. Krista stojí na pomezí světa nadpřirozeného a lidského. To dokládá i její podoba při setkání se sluhou a jejím dítětem. Tehdy se proměňuje v jakousi variantu mořské panny, od pasu dolů je rybou, od pasu nahoru ženou.

Poslední postavu vztahující se k vodnímu prostředí Świteže, kterou zmíníme, je dcera Tuhana, litevského knížete. Když vojska jejího otce odjedou na pomoc proti Rusům, prosí jeho dcera Boha, aby jejich město spolu s ženami a dětmi zachránil. On je všechny promění v lekníny, které mají kouzelnou moc, a ji v paní jezerního království. Svou podobou se přibližuje rusalce: *Twarz miała jasną, usta jak korale, / Włos biały skąpany w wodzie.*⁷⁵

4.2.2 Umrlec, upír a upířice

Mezi démonické postavy, které se v baladách často vyskytují, patří zemřelí, kteří se vracejí ze záhrobí zpět na zem. Důvodem jejich návratu může být samotné zavolání člověka (*Ucieczka, Svatební košile*), trest za jejich pozemský život v podobě bloudění a strašení lidí (*To lubię*) nebo lidské porušení morálnosti, jakým je například rouhání (*Svatební košile, Lilije*). V českém prostředí se objevují umrlci a v polském upíři a upířice. Časem zemřelých je noc, *v tu dobu / vstávají mrtví ze hrobů, / a nežli zviš, / jsou tobě bliž - / má milá, nic se nebojíš?*⁷⁶ Po kohoutím zakokrhání nebo východu prvních slunečních paprsků jejich moc nad člověkem končí. Poté se vrátí zpět do hrobu nebo zmizí. „*Ho, den je noc a noc*

⁷³ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 116.

⁷⁴ Tamtéž, s. 118.

⁷⁵ Tamtéž, s. 109.

⁷⁶ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 40.

je den - / ve dne mé oči tlačí sen! / Dřív než se vzbudí kohouti, / musím tě za svou pojmouti.“⁷⁷ Výjimkou je zemřelý muž v baladě *Lilije*, jehož přízrak přichází pro svou ženu v neděli ráno do kostela, kde má být provdána za jednoho z jeho bratrů.

Příčinami smrti jsou zahynutí v boji na vojně (např. ve *Svatebních košilích*, *Ucieczce*), vražda (*Lilije*) nebo zakletí (*To lubię*). Zemřelí jsou spojeni s prostředím hřbitovů, umrlčích komor, kostelů, lesů a tůní. Jejich vzezření budí hrůzu a *włos się na głowie jeży*⁷⁸ tomu, kdo se s mrtvým setká tváří v tvář. V baladě *Romantyczność* je mrtvý poměrně podrobně popsán: *Ach, to on! lica twoje, oczki twoje! / Twoja biała sukienka! / I sam ty biały jak chusta, / Zimny, jakie zimne dłonie! / Tutaj połóż, tu na łonie! / Przyciśnij mnie, do ust usta!*⁷⁹ Podobně je zobrazena Maryla v baladě *To lubię*: *Białe jej szaty, / jak śnieg białe lica, / Ognisty wieniec na skroni.*⁸⁰ Zavražděný muž, který se zjevuje své ženě-vražedkyni a v podobě přízraku ji ve snech působí muka, má až hororovou upíří podobu: *Skrzyp, skrzyp i już nad łóżem / Skrwawionym sięga nożem, / i iskry z gęby sypie, / I ciąga mię, i szczypie.*⁸¹ V závěrečné části balady se v kostele objevuje mrtvolně bílý ve své bývalé zbroji. Ale například ve *Svatebních košilích* dívka nepozná, že její milý, který se vrací ze záhrobí, je mrtvý, nebojí se ho, a proto s ním bez podezření podnikne noční cestu k němu „domů“.

Setkáním s mrtvým má v nejhorším případě za následky smrt člověka (*Uciezka*) nebo jeho násilné odvedení do říše mrtvých (*Lilije*). Často opakovaným motivem jsou hrůzou zježené vlasy na hlavě. Nejlépe dopadne balada *To lubię*, v níž mladík upířici zachraňuje z prokletí. Ta mu chce za jeho dobrý skutek poděkovat vyjasněním jeho budoucnosti, což ovšem nestihne, protože se nachýlí její vymezený čas.

Tzv. podvojnou postavou (napůl živou, napůl mrtvou), která stojí na pomezí světa mrtvých i živých, je paní v Erbenově baladě, jejíž duše přes den přebývá v těle ženy, přes noc ve vrbě. V druhém případě je tělo paní bez ducha popisováno jako mrtvé: *Večer lehneš zdráva, svěží, / v noci tělo mrtvo leží. // Ani ruchu, ani sluchu, / ani zdání o tvém duchu. // Studené jest to tvé tělo, / jak by zpráchnivěti chtělo.*⁸² Nejedná se ale o typickou umrlčí nebo upíří postavu, která by lidem škodila nebo střežila morální zákony.

⁷⁷ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 39.

⁷⁸ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 176.

⁷⁹ Tamtéž, s. 102.

⁸⁰ Tamtéž, s. 140.

⁸¹ Tamtéž, s. 173.

⁸² Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 111.

4.2.3 Ďábel a polednice

Tyto dvě nadpřirozené postavy mají některé společné rysy. Obě bytosti nejsou spojené s nočním časem jako například mrtví. Objevují se ve dne, přičemž polednice těsně před polednem a odbitím dvanácté hodiny zmizí. Do lidského světa nepřicházejí náhodně. Polednice je přivolána, aby si odvedla zlobivé dítě. Matka si ale neuvědomila dalekosáhlost své výhrůžky v domněnání, že dítě jen postraší. „Pozvání“ už nejde vzít zpět. Podobně si ďábel přichází pro duši, kterou má slíbenou na základě podepsané smlouvy. I tyto nadpřirozené postavy mají svým zjevem budít u lidí strach nebo respekt. Ďábel má *nos jak haczyk, kurzę nogę / I krogulcze ma paznokcie*,⁸³ ale nepůsobí tak děsivým dojmem jako polednice, která je popisována jako *malá, hnědá, tváři divé / pod plachetkou osoba; / o berličce, hnáty křivé, / hlas – vichřice podoba!*⁸⁴ Balada *Pani Twardowska* je variací na faustovské téma, zpracovává známou polskou pověst o panu Twardowském, který upsal svou duši ďáblu, pokud mu bude čert sloužit. Tato báseň má na rozdíl od jiných balad humorné prvky, člověk nakonec nad čertem vyhraje. Jinak je tomu v *Polednici*, ve které děj končí tragicky usmrcením dítěte. Obě bytosti figurovaly v lidovém prostředí jako ztělesnění hrozby a trestu při porušení morálních zásad (touha po bohatství a upsání se ďáblu nebo nezvládnutí zlobivého dítěte). Tím, co tyto dvě postavy odlišuje, je četnost jejich výskytu v literatuře nebo národních kulturách. Různé podoby ďáblů, čertů nebo satanů se vyskytují daleko častěji než polednice (zpopularizovaná Erbenem).

4.3 Proměna postav

V baladách si můžeme povšimnout častých proměn postav reálných v postavy nadpřirozené, v „nemrtvé“ umrlce a upíry, zvířecí bytosti, rostliny a stromy. Metamorfóza postav se objevuje na lince přirozenost – nadpřirozenost. Výjimkou je například paní jezera Šwitezianka, která se mladíkovi zjevuje proměněná do podoby mladé dívky. Postavy se proměňují na základě porušení hranic reálného a nadpřirozeného nebo přírodního světa. Proměna může fungovat jako potrestání za porušení určitých morálních pravidel či trest za spáchané viny. V jiných básních se díky proměně člověk, přesněji jeho duše, zachraňuje alespoň v podobě květiny či zvířete (*Rybka, Šwitez*). V některých případech funguje

⁸³ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 149.

⁸⁴ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 48.

metamorfóza v živočicha jako předstupeň mezi životem a smrtí (*Záhořovo lože* a *Rybka*). Proměna člověka dokládá přítomnost fantaskna v baladách.

Nejčastějším důvodem proměny člověka je překročení hranic mezi lidským a nadpřirozeným světem. Dojde k němu buď dobrovolně, nebo násilím. „Dobrovolným“ vstupem do jezerní říše chce Krista v baladě *Rybka* spáchat sebevraždu. Ve vodě se neutopí, ale promění v rybu, kterou s lidským světem spojuje její dítě a touha po pomstě. Nedobrovolné vkročení do vodní říše a následnou proměnu nalzáme v baladě *Vodník*. Dívka je k vodě přitahována jakousi tajemnou silou. Po prolomení lávky se ocitá ve vodníkově říši a stává se jeho ženou. Případná proměna jejího vzhledu není v baladě popsána. Dívka se ale dokáže přizpůsobit vodnímu prostředí, umí dýchat pod vodou, proto se u ní jistá proměna, ač v básni není zmíněna, uskutečnit musela. V této baladě se vyskytuje ještě jedna zmínka o proměně člověka, a to metamorfóza neposlušných dívek, které už vodníka omrzely, v ryby.

Proměna člověka následuje i po delším pobytu v přírodním světě. Na rozdíl od porušení hranic světa nadpřirozeného zde k proměně dochází v delším časovém úseku. Jde spíše o jakési splynutí s přírodou. Tuto proměnu můžeme dobře demonstrovat na postavě *Záhoře*. Životem v lese se přizpůsobil přírodnímu světu, stal se jeho součástí. Stojí na pomezí lidského a přírodního společenství. V baladě se uvádí, že čtyřicet let přepadal pocestné a poté se devadesát let modlil a čekal na odpuštění. Fakt, že by mu v okamžiku příchodu poutníka s jeho rozhrěšením muselo být sto třicet let, dokládá jeho přeměnu v součást věčné přírody.

Jak bylo zmíněno výše, proměna v baladách funguje jako jeden z trestů za spáchané viny člověka. Tento motiv se objevuje v baladě *Rybka*. Za to, že mladík opustil svou dívku i dítě a oženil se s kněžnou, je zároveň se svou novou manželkou proměněn ve skálu: *Tylko z zatoki połową / Sterczał wielki głazu kawał, / I dziwną kształtu budową / Dwa ludzkie ciała udawał.*⁸⁵ V baladě není řečeno, zda kněžna věděla o jeho předchozím vztahu a dítěti. Pokud by tomu tak nebylo, byla by mužova vina přenesena i na ni a potrestána přeměnou v kámen by byla neprávem.

V baladách jako je například *Lilie*, *Kytice*, *Vrba* a *Šwitez*, jsou lidské postavy proměněny v rostliny nebo stromy. V prvních dvou jmenovaných baladách jsou duše mrtvých lidí vtěleny, jak název básně napovídá, do lilie a drobných kvítků mateřídoušky. Částečně jsou tak tyto postavy přítomny v lidském světě. Hrdinka balady *Vrba* je tzv. podvojnou postavou, která žije napůl ve vrbě a napůl v lidském těle. Příčina a původ této proměny není

⁸⁵ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 126.

v básni zmiňována. Po pokácení stromu, které značí zároveň i ženinu smrt, je dřevo stromu „proměněno“ na kolébku a píšťalku pro jejího syna. Stejně tak jako v polské baladě *Rybka* i zde nalezneme motiv mateřské lásky, nejsilnějšího pouta, které přesahuje hranice života a smrti. Prostřednictvím těchto dvou předmětů, kolébky a píšťalky, pak může matka vychovávat svého syna a komunikovat s ním. Ženy a děti Tuhanova knížectví jsou zachráněny a božím zázrakem se promění v lekníny, které zároveň fungují jako pomsta jejich nepřátelům, již si nárokují právo na jejich zemi.

Prokletím láskou utrápeného a odmítnutého nápadníka se Maryla promění v nadpřirozenou postavu, přesněji upířici, která má strašit pocestné. Čeká na někoho, kdo před ní vyřkne kouzelnou větu *To lubię*, a tím ji zbaví zakletí. Proměna dívky v této baladě je trestem za její pozemský život. Podobný trest stihne proviněné hrdinky balad *Lilije*, *Ucieczka* a *Svatební košile*, jimž se vrátí ze záhrobí jejich mrtví mládenci nebo muž proměněný v umrlce nebo upíra. Ženy z *Lilije* a *Ucieczky* čeká stejný osud – „přeměna“ v mrtvou nebo démonickou postavu.

4.4 Zvířecí postavy

Zvířecí postavy hrají v baladách nemalou roli. Bývají do nich zaklety či proměněny lidské postavy. Velmi častým prvkem lidové tvorby je použití přirovnání, které je založeno na tradovaných vlastnostech zvířat (př. být zdravý jako ryba, němý jako ryba). Zvířata často figurují jako symboly nesoucí druhotné významy, které bychom mohli najít třeba už v biblickém prostředí (př. bílá holubice značí čistotu, posla, atd.). Zmíněny a blíže popsány budou tři zástupci zvířecí říše, a to kohout (4.4.1), holoubek (4.4.2) a ryba (4.4.3).

4.4.1 Kohout

Kohout figuruje v polské i české literatuře jako ten, kdo oznamuje ukončení noci a příchod nového dne. Objevuje se v baladách *Svatební košile* a *To lubię*.

Kohout, tedy přesněji jeho zakokrhání, předěluje v baladách noc, čas patřící nadpřirozeným a démonickým postavám, a den, kdy tyto postavy ztrácí nad člověkem svou moc, jelikož do světa živých už nepatří. Kohoutí zakokrhání je chápáno jako vysvobození člověka ze spárů neživých. Tak je tomu například v Erbenové baladě *Svatební košile*, ve které

je dívka osvobozena od mrtvého milého a dalšího umrlce, který se v noci probudil v umrlčí komoře, ve které je s ním dívka zavřená. *A slyš, tu právě nablízce, / kokrhá kohout ve visce; / a za ním, co ta dědina, / všecka kohoutí družina. // Tu mrtvý, jak se postavil, / pádem se na zem povalil, / a venku ticho – ani ruch; / zmizel dav i zlý její druh.*⁸⁶ Dalším příkladem je balada *To lubię*, kde je sice mladík zachráněn před zlou mocí zakleté Maryly vyřknutím kouzelné formule „to lubię“, ale kvůli kohoutímu zakokrhání ohlašující den, do kterého Maryla nepatří, a musí tedy zmizet, se mladík na oplátku za její vysvobození nedozví, jaká ho čeká budoucnost. Kohoutí zakokrhání v těchto baladách supluje odbítí hodin v baladách jiných (př. *Polednice*).

4.4.2 Holoubek

Symbol bílého holoubka, potažmo holubice, nese několik křesťanských významů. Jeden z nich, symbol posla dobrých zpráv, bychom našli již ve Starém zákoně, kdy Noemu holubice přinesla zelenou ratolest – dobrou zprávu o tom, že se archa blíží k pevnině. Holoubek (holubice) dále symbolizuje duši zemřelého, která jde do nebe. Tento motiv nalezneme v baladě *Záhořovo lože*. Erbenova balada *Holoubek*, kde je do této zvířecí bytosti vtělena duše manžela paní, která nad jeho smrtí příliš dlouho nesmutnila a měsíc po manželově smrti se znovu vdala, využívá oba tyto motivy, ač trochu pozměněné. Po tři roky vrká holoubek na hrobě jejího manžela a vystupuje zde jako její špatné svědomí a svědek vraždy. *Nehoukej, nevolej, / nehuč mi tak v uši: / tvá píseň ukrutná / probodá mi duši! // Nehoukej, nežaluj, / hlava se mi točí: / aneb mi zahoukej, / ať se mi rozskočí!*⁸⁷

Erben i Mickiewicz ve svých básních používají přirovnání postav k holoubkovi. U Mickiewicze je využito přirovnání na základě barvy. K sivému holubovi je připodobňován stařec. U Erbeny je k holoubátku přirovnáno dítě nešťastné dívky, kterou opustil její milý. Podobně jako Mickiewicz využívá i Erben podobnost na základě barvy, zde se však jedná o barvu bílou, symbol nevinnosti právě narozeného dítěte: „*Zabila jsem holoubátko, / matko má, / zabila jsem holoubátko - / opuštěné jediňátko - / bílé bylo jako sníh!*“⁸⁸

⁸⁶ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 46.

⁸⁷ Tamtéž, s. 73.

⁸⁸ Tamtéž, s. 119.

4.4.3 Ryba

Ryba se vyskytuje u Erbena v baladě *Vodník* a u Mickiewicze ve *Świteziance* a *Rybce*. V první zmíněné baladě ryba vystupuje jako neodmyslitelná a všudypřítomná součást vodníkovy říše. Postupně se dozvídáme, že ryby-*družičky*⁸⁹ jsou vodníkovy milé, kterého ho už omrzely, proto je zaklel v němé bytosti. Stejný osud by čekal i jeho unesenou ženu, která si pod vodou zoufá a není zde šťastná. *Nic nezpívej, ženo má, / v těle žluč mi kyne: / sic učiním rybou tebe / jako mnohé jiné!*⁹⁰

V Mickiewiczově baladě *Rybka* volí láskou zrazená Krista raději smrt, než aby přihlížela svatbě svého milého s jinou dívkou. Skokem do jezera svůj život neskončí, ale promění se v rybu. Jediným, co jí stále pojí alespoň částečně se světem lidí, je její dítě. Mateřská láska překoná její smutek a žal a na dobu potřebnou pro utišení dítěte na sebe opět bere alespoň částečně lidskou podobu.

V obou zmíněných baladách nacházíme stejný motiv proměny nešťastné ženy v rybu. Touto přeměnou je jejich trápení prodlouženo, ocitají se na půl cesty mezi živými i mrtvými. Naproti tomu ve *Świteziance* se mluví o rybách žijících ve vodní říši rusalky jako o zdravých a šťastných bytostech.

⁸⁹ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 104.

⁹⁰ Tamtéž, s. 105.

5. Prostředí a čas

5.1 Prostředí

Tato podkapitola se bude zabývat popsáním prostředí balad. To budeme rozdělovat na prostředí lidské, popsáno v oddílu *Domov* (5.1.1) a *Kostel* (5.1.2), a přírodní, charakterizované v oddílu *Přírodní svět* (5.1.3). Druhý jmenovaný oddíl bude rozdělen na dílčí součásti přírodního světa, kterými je *Les* (5.1.3.1), *Jezero* (5.1.3.2) a *Podzemí* (5.1.3.3).

5.1.1 Domov

Dům je místem, ve kterém může být člověk v bezpečí. Zároveň je to jediné místo, jež člověka plně ochrání před nadpřirozenými bytostmi, které přes práh domu nemohou, s výjimkou příchodu na pozvání lidí, překročit (*Polednice*, *Ucieczka*). Všechny ostatní tragické události se odehrávají mimo domov (např. zabití pána jeho manželkou, zabití Dorničky její matkou a nevlastní sestrou, přepadení pocestných loupežníky). Dům, přesněji umrlčí komora, se stává úkrytem dívky ve *Svatebních košilích*, díky němuž (a usilovnému se modlení) byla zachráněna. Na rozdíl od ní dívka v *Ucieczce*, která takovou možnost útočiště nemá, skončí tragicky. Jak píše o vnitřním prostoru domu v *Kytici V*. Vaněk: *Vnitřek domu sice skýtá člověku úkryt před zlem venku, ale je to ochrana chabá a nedostatečná. Lidský život není v Kytici nikdy dost zabezpečen, člověk je permanentně vystaven traumatizujícímu ohrožení ze strany nelidských sil. Svědectvím této hrozby je i vztek démonů, kteří nedosáhli svého, kterým otevřeno nebylo – roztrhané „svatební košile“ nebo roztržené Vodníkové dítě.*⁹¹

Příjemné a útulné prostředí domova je popisováno v baladě *Štědrý den*. Poskytuje ochranu před mrazivou zimní nocí. *Tma jako v hrobě, mráz v okna duje, / v světnici teplo u kamen; / v krbu se svítí, stará podřimuje, / děvčata předou měkký len.*⁹²

Naopak na tzv. druhý domov, ve kterém by měly nedobrovolně žít dívky z balad *Vodník*, *Ucieczka* nebo *Svatební košile*, si nemohou nebo nechtějí na nový příbytek zvyknout. „*Co to za smętarz? mój miły?*“ / „*To mur, co mych zamków strzeże.*“ / „*A te krzyże,*

⁹¹ Vaněk, V.: Strom v Erbenově Kytici. In: *Slovo a smysl* (roč. II, č. 4). Praha, 2005. Dostupné online: <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/360>> (29. 4. 2016).

⁹² Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 62.

te mogiły? “ / „*To nie krzyże, to są wieże.*“⁹³ Druhý domov vodníkovej milé je líčen jako smutný, ponurý a temný.

5.1.2 Kostel

V kostelu, symbolu křesťanství a místu určeném k rozjímání a modlitbám, hledá člověk ochranu. Ne vždy je však toto místo popisováno jako vlídné a útulné prostředí. *V chrámě truchlo: holé stěny; / oltář černá rouška kryje, / na roušce kříž upevněný; / v kůru zpívá pašije.*⁹⁴ Kostel se hřbitovem má být novým „domovem“ dívky z balady *Svatební košile*. I přesto, že je hrdinka pobožná a „nastávajícího“ se ptá, zda bude jeho dům blízko kostela, v momentě prozření ji tato budova nahání spíše strach. „*Ach proboha, ten kostel snad?*“⁹⁵ Útočištěm se jí stává za jiných okolností děsivá umrlčí komora, která ji v tomto případě zachrání před smrtí. Naopak jako veselé a šťastné prostředí je kostel vnímán v čase konání svatby. Tak je popisován v baladě *Štědrý den, kde zazněla hudba od kostela zrána, / a za ní, hejsa, kvítím osypána / jede svatba řadem.*⁹⁶ I zde však najdeme výjimku. V polské baladě *Lilije* se stává chrám dějištěm tragického konce svatebního dne vražedkyně, která se chtěla provdat za jednoho z bratrů svého zavražděného muže. V tomto případě ani prostor kostela nedokáže ochránit hříšného člověka před démonickou bytostí. Vítězství nadpřirozených sil je umocněno zbořením chrámu. *Wstręła się cerkwi posada, / Z zrębu wysuwa się zrąb, / Sklep trzeszczy, głąb zapada, / Cerkiew zapada w głąb.*⁹⁷

5.1.3 Přírodní svět

Přírodní svět je oproti prostředí, ve kterém žijí lidé, popisován velmi pestře. Vyskytuje se v něm množství zvířat, rostou hojné druhy květin a stromů. Divá zvěř zastupuje ohrožující, ničivou a člověkem neovládnutou moc přírody. Ta je v baladách vnímána jako svět pro člověka neprobádaný, patřící ve většině případů nadpřirozeným postavám. Někdy se stává příroda domovem lidí, ti se ale museli životu v ní přizpůsobit a „proměnit se“ (poustevník a loupežníci).

⁹³ *Ucieczka*. Dostupné online: <<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ucieczka.html>> (11. 3. 2016).

⁹⁴ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 20.

⁹⁵ Tamtéž, s. 44.

⁹⁶ Tamtéž, s. 66.

⁹⁷ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 178.

5.1.3.1 Les

Les popisovaný ve sbírce *Kytice* a *Ballady i romanse* je divoké a pro člověka nebezpečné místo. Uprostřed lesa dochází v baladách k důležitým, často tragickým zvrátům (např. přepadení loupežníků, vraždy). Je to domov divoké zvěře (např. hadů, vlků, vran) a velké škály konkrétních stromů a rostlin (např. kapradí, borovice, lilie, mechu). Les nepodléhá lidské moci, vymyká se působení člověka. *Brzy potom zmizel v hustém lesa proutí: / Pán Bůh ho potěš na jeho pouť!*⁹⁸ Houštiny a křoviska můžeme chápat jako hranici mezi lidským světem a lesem, světem nadpřirozeným. *V houštinách je člověk již pohlcován přírodou, nadvláda vegetace nad lidskými osudy zde vrcholí.*⁹⁹ V lese se vyskytují i lidé, kteří stojí na pomezí dvou světů. Jsou ovlivněny přírodou, často žijí sami a k životu nepotřebují lidské společenství (např. loupežníci a poustevníci, starci). K tomu, aby zde mohli žít, se museli lesu přizpůsobit, „srůst“ s ním (např. Záhoř): *A hle, pod tím dubem na mechovém loži, / či je ta postava veliká, hrozná? / Zvíře či člověk v medvědí koži? / Sotva kdo člověka v tom stvoření pozná! / Tělo jeho – skála na skále ležící, / údy jeho – svaly dubového kmene, / vlasy a vousy vjedno splyvající / s ježatým obočím tváři začazené; / a pod obočím zrak bodající, / zrak jedovatý, podobný právě / zraku hadímu v zelené trávě. / Kdo je ten člověk? A to mračné čelo / jakými obmysly se jest obestřelo? / Kdo je ten člověk? Co chce v této poušti?*¹⁰⁰ Záhoř je nazýván lesním mužem. Dokázal se plně včlenit do přírodního světa, což se projeví ještě markantněji v závěru balady, kdy čeká na boží odpuštění celých devadesát let. Za tu dobu ztratil lidskou podobu a proměnil se v pařez.

5.1.3.2 Jezero

V Mickiewiczových baladách se setkáváme se třemi tzv. šwitezianskými baladami (*Šwiteż, Šwitezianka* a *Rybka*), které přímo souvisí s konkrétním vodním místem – Šwiteží. Jedná se o největší jezero v oblasti Nowogródku v Bělorusku, které Mickiewicz znal a často navštěvoval. U Erbena se s konkrétním určením místa nesetkáme. Jeho balady se odehrávají v obecném, blíže neurčeném prostředí.

Postavy obývající vodní říši zmíněné v oddílu *Vodník, vodní víla a rusalka* (4.2.1) jsou nejjistější právě ve vodě, v níž mohou uplatnit svá kouzla a svou moc. Proto si vodník

⁹⁸ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 77.

⁹⁹ Vaněk, V.: Strom v Erbenově Kytici. In: *Slovo a smysl* (roč. II, č. 4). Praha, 2005. Dostupné online: <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/360>> (29. 4. 2016).

¹⁰⁰ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 78.

pro dívku nepřijde až domů, proto čeká, až se pod ní protrhne lávka a sama se tak dostane do jeho vodního království. Proto se hlavní hrdinka *Świtezianky* s chlapcem schází u jezera na hrázi. Svět pod vodou je vnímán jako svět nadpřirozený. Lidé jsou k vodě přitahováni nevysvětlitelnou silou. Dívka jde prát k jezeru prádlo i přesto, že má její matka špatné tušení. *Nemá dceruška, nemá stání / k jezeru vždy ji cos pohání, / k jezeru vždy ji cos nutí, / nic doma, nic jí po chuti.*¹⁰¹ Podobně je lákán i myslivec. Voda ho vábí *i tak go lechce, i tak go zneça, / Tak się w nim serce rozplywa, / Jak gdy tajemnie rękę młodzieńca / Ściśnie kochanka wstydlia.*¹⁰² Překročením vodní hranice je člověk pohlcen a částečně přestává být lidskou bytostí (Krista se promění v rybu, vodníková žena může pod hladinou dýchat a zplodit malého vodníčka). Konfrontací s vodním majetkem, lekníny, umírají lidé, kteří si chtěli tuto květinu utrhnout.

Život pod vodou je jinak líčen slovy vodníkovy manželky v *Kytici* a jinak slovy rusalky ve *Świteziance*. Jelikož je pod hladinu člověk přiveden násilím, je pro něj život pod vodou nepřirozený. *Disharmonický nový domov se pak nutně stává dějištěm tragédie.*¹⁰³ Vodníková žena ho vnímá jako vězení. Vodní říši popisuje jako temnou, chladnou a smutnou. *Nevesely truchlivy / jsou ty vodní kraje, / kde si v trávě pod leknínem / rybka s rybkou hraje. / Tu slunéčko nezahřívá, / větrík nezavěje: / chladno, ticho – jako žel / v srdci bez naděje.*¹⁰⁴ Naproti tomu líčení rusalčina domova je barvité, veselé, překypuje množstvím leknínů, křišťálu a veselých rybek.

Jediným případem, kdy je vodní říše pro člověka záchranou, nalzáme v baladě *Świtez*. Obyvatelé bývalého litevského města v jezerních vlnách nalzájí úkryt před ruskými vojáky. Naopak lidem, kteří chtějí poznat tajemství jezera, se jejich zvědavost vymstí. *„Młodzieńcy, wiecie, że tutaj bezkarnie / Dotąd nikt statku nie spuści, / Każdego śmiałka jezioro zagarnie / Do nieprzebrnionych czeluści.*“¹⁰⁵ Opět je tu trestáno vkročení člověka do říše nadpřirozených postav.

Vodní hladina je odrazem nálady jejich pánů vodníka a *Świtezianky*. Po manželčině zradě *na jezeře bouře hučí,*¹⁰⁶ podobně na *Świtezi* jezero *burzy się, wzdyma i wre aż do dna, /*

¹⁰¹ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 102.

¹⁰² Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 119.

¹⁰³ Vaněk, V.: Strom v Erbenově *Kytici*. In: *Slovo a smysl* (roč. II, č. 4). Praha, 2005. Dostupné online: <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/360>> (29. 4. 2016).

¹⁰⁴ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 102-103.

¹⁰⁵ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 110.

¹⁰⁶ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 109.

*Kręconym nurtem pochwyca, / Roztwiera paszczę otchlań podwodna, / Ginie z młodzieńcem dziewczica.*¹⁰⁷

5.1.3.3 Podzemí

Prostor podzemí je v baladách zastupován buď záhrobím, kde leží mrtví, nebo peklem, královstvím čertů a ďáblů. Opět je to výhradně svět nadpřirozených bytostí. Tyto podzemní prostory se v určitém čase otvírají a zpřístupňují své poklady (*Poklad*), ze země vystupují démonické postavy (umrlci, upíři a ďáblové) nebo se navracejí duše mrtvých (matka v *Kytici*, pán z *Lilije*) nejčastěji vtělené do rostliny nebo zvířete.

V *Záhořově loži* je podzemní prostor říší obývanou čerty a ďábly. Peklo je protějškem ráje. Jak je tradováno v lidové slovesnosti, do pekla se dostanou duše těch, kteří žili nepoctivě a jsou obtěžkáni hříchy. Cesta do podzemí je přesně lokalizována: *Ale na západě jsou pekelná vrata, / tam plane mořem síra i smola, / tam pletou ďáblové, zlá rota proklatá, / zlořečené duše v ohnivá kola.*¹⁰⁸ Stejně tak jako je pánem vodní říše vodník nebo jezerní paní, nejvyšším představitelem pekla je Satan. Podzemí je v tomto případě popisováno jako krajně nehostinné, kde nechybí *moře plamenů – břídké ďáblů pluky*¹⁰⁹ nebo *úpěnlivé nářky – zlořečené klení*¹¹⁰ duší, které propadly peklu. Vyskytují se zde i nástroje k mučení hříšníků. Mezi nejstrašnější patří pekelná panna, pekelná koupel a nejhorší ze všech mučidel - Záhořovo lože. Je zajímavé povšimnout si faktu, že překročení hranice pekelného světa věřícím člověkem nemá za následek tragický konec. Jelikož je plně oddán božské víře, nemají na něj pekelníci žádný nárok a musí ho opět v pořádku propustit zpět na zem. Podobný motiv můžeme pozorovat v baladě *Poklad*, kde se matka díky pokání a litování svých hříchů po roce opět setká se svým dítětem, které kvůli bohatství zapoměla v podzemí. I zde víra v Boha pomohla k záchraně jedné z postav.

5.2 Čas

Konkrétní časová vymezení bývají v baladách velmi častá a nápadná. Nesou známky závazku nebo slibu (myslivec přísahá dívce lásku do konce života), lhůty (*od klekání*

¹⁰⁷ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 121.

¹⁰⁸ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 76.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 82.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 82.

do klekání / dávám lhůtu tobě¹¹¹), úkolu či trestu (*Za taką srogość długie, długie lata / Dręcz się w czyscowej zagubie, / Póki mąż jaki z tamecznego świata / Nei powie na cię choć: To lubię¹¹²*). Téměř v každé baladě se nějaký konkrétní čas objevuje: přesně rok čeká matka na otevření jeskyně, v které zůstalo její dítě, tři roky očekává dívka návrat svého milého z vojny, za tři týdny se vrací král bitvy, jsou tomu právě tři měsíce, co leží Marie v hrobě, po tři roky vrká holoubek na hrobě mrtvého muže, devadesát let čeká Záhoř na boží smilování, dva roky uplynuly od Janíčкова pohřbení, sto let trvá Marylino prokletí, před osmi lety se pan Twardowský upsal d'áblu, před rokem zemřel mladík z balady *Ucieczka*.

V obou sbírkách jsou postavy omezeny časem, a proto většina z nich za něčím, někam nebo odněkud spěchá. Matka z *Pokladu* pospíchá, aby mohla z jeskyně vynést co nejvíc zlata a drahého kamení, dívka spěchá s prádlem k jezeru, Šwitezianka v podobě děvčete utíká od svého milého myslivce, láskou zrazená Krista běží k jezeru, aby zde ukončila svůj život, otec pospíchá z cesty za svou ženou a svými dětmi, vražedkyně svého manžela utíká z místa činu.

Nejmarkantnější je tato „hra o čas“ vidět ve *Svatebních košilích a Ucieczce* (česky *Útěk*), které jsou prosycené úprkem noční krajinou: *Jen honem pojed' – čas nečeká / a cesta naše daleká¹¹³* nebo *„W cwał, mój koniu, koniu, w cwał! / Miesiąc na dół schodzi z chmur, / A nim zejdzie miesiąc z chmur, / Mamy sadzić dziesięć skał, / Dziesięć rzek i dziewięć gór; / Za godzinę pieje kur.¹¹⁴* Obě dívky prosí svého milého, aby zpomalil, ten ale ani v jednom případě své nastávající nevyhoví, jeho působení na zemi má přesné časové vymezení (od půlnoci do kohoutího zakokrhání), které nemůže překročit. V české básni je pro umrlce trestem za nedodržení časového vymezení to, že dívka pomocí lsti uteče a zavře se do umrlčí komory, ve které přečká do kohoutího zakokrhání ohlašujícího příchod dne. V polské verzi dívka takové štěstí neměla, mrtvý dodržel vymezený čas, a proto si svou milou může odvést do říše mrtvých. *Časové hranice se tu stávají limity samotné lidské existence.¹¹⁵* V jiných Erbenových básních je potrestáním za nedodržení vymezené lhůty ztráta dítěte (*Polednice, Poklad*).

¹¹¹ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 107.

¹¹² Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 143.

¹¹³ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 40.

¹¹⁴ *Ucieczka*. Dostupné online: <<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ucieczka.html>> (26. 3. 2016).

¹¹⁵ Vaněk, V.: Strom v Erbenově Kytici. In: *Slovo a smysl* (roč. II, č. 4). Praha, 2005. Dostupné online: <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/360>> (29. 4. 2016).

5.2.1 Cykličnost

Čas člověka na zemi je vymezen jeho narozením až smrtí. Obě sbírky velmi často pracují s cykličností. Ubíhání času je dobře patrné na střídání dne a noci nebo proměně ročních období. *Mine den, i druhý mine, / dnové v týden se obrátí, / z týdnů měsíce se vyvine, / až i léto počne pláti*¹¹⁶ a v jedné z následujících strof: *Uplynulo léto celé, / jeseň, zima uplynula - / nezmírněno v srdci žele, / slza v oku nezhylnula*.¹¹⁷ Svět existuje v rámci obnovy. Staří umírají, mladí se rodí. Jediným neměnným prostředím je příroda: *jen to slunéčko modravého nebe, / jenom to nižádné proměny nevzalo*.¹¹⁸

Motivem, který se v baladách velmi často opakuje, je čekání postav. To je spojeno s jistou cykličností, protože může trvat i několik (desítek) let. Postavy čekají na návrat blízkého z cest, z vojny (*Powrót taty, Ucieczka, Svatební košile, Lilije, Trzech Budrysów*), příchod nastávající (*Zlatý kolovrat, Świtezianka*), konkrétní den (*Štědrý den, Poklad*), své oběti (*Záhořovo lože, Powrót taty, Świtezianka, Pani Twardowska*), odpuštění zločinů či viny (*Záhořovo lože, To lubię*) nebo splnění slibu (*Vodník*).

5.2.2 Magický čas

Oba autoři velmi často pracují s magickým časem, tedy dobou, kdy jsou přítomny nadpřirozené postavy, kouzla a čáry. Magický čas je opět spojený s konkrétními časovými úseky. Bytosti nepatřící do reálného světa lidí se nejčastěji objevují v noci. V tu dobu vylézají mrtví z hrobů, vodník si za svitu měsíce šije boty a kabátek, Maryla straší pocestné. Tyto postavy mají nejčastěji vymezený čas od půlnoci do prvního kohoutího zakokrhání. Tehdy mají volné pole působnosti, mohou člověka dostat do své moci. Začátkem dne tuto moc ztrácí a navracejí se zpět do hrobů, tůní nebo jezera. Protějšek půlnoci je poledne, které můžeme opět zařadit k magickým časům. Tehdy se zjevuje polednice. Ta má pro své působení pouze krátký čas, který je ukončen úderem dvanácté hodiny: *Tu slyš, jedna – druhá – třetí - / poledne zvon udeří; / klika cvakla, dvěře letí - / táta vchází do dveří*.¹¹⁹ Můžeme si povšimnout, že ukončení doby patřící nadpřirozeným postavám je v obou případech ohlášeno zvukově (kokrhání, hodiny/zvon).

¹¹⁶ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 30.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 31.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 85.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 49.

Magický čas pro divy a kouzla je dále určený významným dnem, často svátkem. Zde hrají velkou roli lidové pověry a ústně tradované zvyky. Lidé věřili, že na Velký pátek se otevírá podzemí, aby člověku nabídlo něco málo ze svého bohatství. Možná ještě magičtějším obdobím je advent a Štědrý den (*Ach ty Štědrý večere / noci divoplodné!*¹²⁰). Mezi lidmi se věřilo, že se v tuto dobu zjevuje blízká budoucnost. V Erbenově baladě je tato magičnost Štědrého večera ještě podtržena půlnocí.

V Mickiewiczově baladě *Lilije* se zavražděný manžel navrátí zpět na zem v neděli. Tento den je považován za svátek určený pro návštěvu kostela. Ne náhodou spadá Kristovo zmrtvýchvstání, kterým se mohl Mickiewicz inspirovat, právě na sedmý den týdne.

5.2.3 Historický čas

Historický čas můžeme chápat jako dobu *objektivně plynoucího toku společenských událostí*.¹²¹ Tento soubor událostí se vyskytuje na časové lince minulost – přítomnost – budoucnost. Historický čas je časem kolektivu (např. národu, pokolení).

Báseň *Věštkyň* K. J. Erbena, kterou autor zařadil až na samý konec sbírky, nebyla doposud předmětem zájmu této práce, protože se příliš odlišuje od ostatních básní *Kytice* a zároveň je sporné označit ji za baladu. Spíše než baladou bychom *Věštkyňi* mohli nazvat národní básní, která líčí naději českého národa v lepší budoucnost. Dalším z aspektů, kterým se liší od ostatních básní této sbírky, je použitím konkrétních obrazů české mytologie, konkrétních geografických (řeka Orlice) i místních názvů (Vyšehrad) a postav (Krok, Libuše), které spadají do našich bájí a pověstí. Tento aspekt konkrétní jsme v Erbenových baládách doposud nenašli. Také technika vyprávění se proměňuje. Vypravěčkou se stává postava věštkyně, která čtenáře provází celou básní. Nalézáme zde zobrazení historického času, který se prolíná s časem lidským (vymezeným narozením a smrtí jednotlivců) i přírodním. Dějinný čas je zde stavěn nad osudy jednotlivých hrdinů. Hrdinou básně není jedinec, jak bychom našli v jiných básních *Kytice*, ale kolektiv, přesněji český národ.

Erben zde více než kde jinde čerpá inspiraci z národní mytologie a bájí. Básník zpracovává (po příchodu praotce Čecha do české kotliny) jednu z nejstarších českých pověstí

¹²⁰ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 67.

¹²¹ Ochrana, F.: Čas v reflexi sociálních věd. Historický čas. In: *Metodologie sociálních věd*. Praha, 2013. s. 29.

o Přemyslu Oráči a kněžně Libuši. V tomto „historickém“ období shledávají Češi prapůvod českého národa a své identity.

Pro napsání této básně Erbena inspiroval historický kontext jeho doby, tedy 40. a 50. let v Rakouském císařství, které nebyly pro Čechy příliš šťastným obdobím. Čeští obrozenci se uchýlovali k zájmu o minulost, tradice a dějiny byly chápány jako jeden z hlavních stavebních kamenů existence národa. V období vrcholného romantismu doby Máchovy se objevoval zájem o přítomnost a pozdější obrozenci upínali svůj předmět zájmu k budoucnosti.¹²² Všechny tyto tři časy jsou zobrazeny právě ve *Věštkyni*. V minulosti nalézají kořeny českého národa a v budoucnosti zase vidí naději na zmrtvýchvstání slávy českého lidu. *Smutné osení vzkřísí těžký přívál, / z noci se zrodí jasný den: / a národ, kterýž prve slavný býval, / ten bude opět oslaven.*¹²³ V básni *Věštkyně* nalézáme poselství, která Erben adresuje svým současníkům. *Nenaříkejte, neštěstí a osud / že vás tak tvrdě potkaly, / však naříkejte, že jste jimi posud / rozumnější se nestali!*¹²⁴

U Mickiewicze, na rozdíl od Erbena, nalezneme více básní, které jsou autorem buď zasazeny do konkrétních časových úseků (válka s Rusy), nebo konkrétních míst, jež autor znal ze svých cest (jezero Świtez, Płużyny, Cyryn). Například balada *Świtez* se odehrává, jak již název napovídá, u stejnojmenného jezera v dobách válčení s Rusy. Můžeme si zde povšimnout kladení důrazu na odkazy předků, na historii rodu nebo národu. To je právě jeden z důvodů, proč jezerní paní, dříve dcera knížete płużynského území, nezabije pána, který se snažil dozvědět se tajemství šwitezského jezera. Spojuje je silné pouto příbuzenského vztahu: *Lecz że to kraj był twojogo pradziada, / Że w tobie nasza krew płynie.*¹²⁵ Stejně jako jsme si mohli povšimnout u *Věštkyně*, i zde je dávná historie (postava jezerní paní a dcera knížete Tuhana) vnímána jako období patřící do bájně mytologie. Příběh je předáván ústní lidovou slovesností, a proto je opředen tajemstvím, které touží každý odhalit. *Bo jakie szatan wyprawia tam harce! / Jakie się larwy szamocą! / Drzę cały, kiedy bają o tym starce, / I strach wspominać przed nocą.*¹²⁶ A dále: *Co to ma znaczyć? – różni różnie plotą, / Cóż kiedy nie był nikt na dnie; / Biegają wieści pomiędzy prostotą, / Lecz któż z nich prawdę odgadnie?*¹²⁷

¹²² Vaněk, V.: Strom v Erbenově Kytici. In: *Slovo a smysl* (roč. II, č. 4). Praha, 2005. Dostupné online: <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/360>> (29. 4. 2016).

¹²³ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 124.

¹²⁴ Tamtéž, s. 127.

¹²⁵ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 110.

¹²⁶ Tamtéž, s. 108.

¹²⁷ Tamtéž, s. 108.

Podobný motiv války, který se objevuje v básni *Świtez*, nalezneme i v baladě *Trzech Budrysów*. Děj je autorem zasazen do období litevských válečných tažení. Kníže Budrys vysílá své tři syny do války proti nepřátelům. První z nich vyráží proti Rusům, další proti Němcům a poslední proti Lachům. Můžeme si povšimnout, že v Mickiewiczových baladách se vyskytují konkrétní (ač ne přesně datově určené) historické úseky polských, potažmo litevských dějin. Tento motiv u Erbena nenalezneme. Muži jsou v *Kytici* sice velmi často povoláváni od svých rodin do války, ty jsou ale zcela obecné, nekonkrétně vymezené či charakterizované, v baladách není řečeno, proti komu je válka vedena, kdy se odehrává nebo kdo je nepřítel.

6. Předměty a symboly

V této kapitole budou popsány stěžejní předměty a symboly, které se vyskytují v baladách obou autorů. Budou zde analyzovány křesťanské (6.1) a magické předměty či symboly (6.2) a rostlinná symbolika (6.3).

6.1 Křesťanské předměty a symboly

V některých baladách najdeme různé amulety či křesťanské předměty, které měly lidem pomoci v rozličných situacích, v nichž si sami nevěděli rady. Tyto symboly je měly ochraňovat před zlými nebo nadpřirozenými silami. Fungují (kromě modliteb a proseb) jako médium, pomocí kterého se lidé spojují s Bohem.

Jako správné a pobožné křesťanky si s sebou do domu svých milých nesou dívky z balady *Svatební košile* a *Ucieczka* křesťanské předměty, často děděné z generace na generaci („*To křížek po mé matičce.*“¹²⁸). Tyto náboženské předměty měly chránit jejich majitele i domácnost před vším zlým („*Což bych se bála? Tys se mnou / a oko boží nade mnou.*“¹²⁹). Postupným odhazováním náboženských předmětů, v české i polské variantě balady modlitebních knížek, růžence a křížku, se obě dívky vzdalují křesťanské víře a vrhají se do spárů svých mrtvých milých. Na těchto dvou (tematicky velmi podobných) básních můžeme pozorovat odlišná zakončení, která autoři pro své básně zvolili. Dívka v české verzi, která se ještě před téměř jistou smrtí vrátila ke své víře a začala se modlit, je zachráněna. Naopak polská hrdinka se nedokáže démonickým silám ubránit, na modlitbu jí již nezbyl čas. Odklon od víry symbolizuje i její čerstvý hrob bez kříže, v baladách nejčastěji zmiňovaném symbolu křesťanství. *Na smętarzu cisza była, /Stoją krzyże, glazy leżą: / Jedna bez krzyża mogiła /I ziemia ruszona świeżo.*¹³⁰ V baladě *Záhořovo lože* křesťanské předměty (kříž, růženec) chrání poutníka, který se s nimi vydal do pekla. Díky jeho pobožnosti a víře se mohl vrátit v pořádku zpět na zem.

Mezi další náboženské předměty bychom mohli zařadit obrazy svatých, ke kterým se věřící modlili (např. za návrat svých blízkých). Tento motiv se opět vyskytuje ve *Svatebních košilích*, kde je modlitba pošpiněna aspektem rouhání, což je naznačeno pohnutím obrazu na stěně, zlým znamením. Prosba hlavní hrdinky k Panně Marii se sice

¹²⁸ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 42.

¹²⁹ Tamtéž, s. 40.

¹³⁰ *Ucieczka*. Dostupné online: <<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ucieczka.html>> (7. 4. 2016).

vyplní, milý se jí vrátí z vojny, jeho upíří podstata je však trestem za dívčin spáchaný hřích. Naopak vyslyšeny jsou modlitby hříchy neobtěžkaných dětí před svatým obrazem za návrat jejich otce v baladě *Powrót taty*. Podobný motiv nalezneme i u poutníka z balady *Záhořovo lože*, který pokleká v modlitbách před křížem. *Štíhlát' to jedlice – však beze snětí, / jen malá příčka svrchu přidělána, / a na té příčce přibitý viděti / rozpjatý obraz Krista Pána.*¹³¹ I jemu víra v Boha pomůže k dosažení jeho cílů.

Z toho, co bylo popsáno výše, vyplývá, že víra v Boha, modlitby či křesťanské předměty a symboly nefigurují v baladách Mickiewicze a Erbena jako bezvýhradná a automatická záchrana člověka před jeho osudem, jeho hříchy nebo nadpřirozenou či démonickou postavou.

6.2 Magické předměty a symboly

V opozici ke křesťanským symbolům a předmětům stojí předměty magické, náležící do sféry lidové nebo pohanské. Vznikly na bázi lidového vyprávění, pohádek, legend. Tyto magické předměty jsou charakterizovány pohádkově kouzelnou mocí. Jsou opředeny jistým tajemstvím, nevíme, odkud pocházejí nebo kam se ztratí, když už nejsou potřebné. *A což ten zlatý kolovrat? / Jakou teď píseň bude hrát? - / Jen do třetice zahrát přišel, / pak ho již nikdo neuslyšel / ani nespatrił.*¹³² Disponování těmito předměty se vyznačuje značnou exkluzivitou, nejčastěji je vlastní a používají „polonadpřirozené“ postavy, jako je například vědma, stařeček nebo poustevník. Ti pomocí kouzelných předmětů mění osud jiných postav či pomáhají zvrátit děj balady. V Mickiewiczových a Erbenových baladách slouží tyto symboly k probuzení mrtvých (živá voda v baladě *Zlatý kolovrat*, zlatý květ kapradiny v baladě *Ucieczka*), ochraně před nepřáteli (lekníny) nebo ke zjevení pravdy o zločinu (zlatý kolovrat). Magické předměty jsou pro člověka symbolem něčeho nedostupného, po čem ale touží. Lidé jsou lákáni krásou nebo bohatstvím tohoto magického předmětu. Tento motiv se vyskytuje například ve *Zlatém kolovratu*, kde dvě vražedkyně, matka s dcerou, obětují důkazy svého zločinu, useknuté údy zavražděné Dorničky, pro získání zlatého kolovratu, přeslice a kuželu. *„Jděte se, matko, pozeptat, / zač je ten zlatý kolovrat?“ - / „Kupte, paničko, drahý není, / můj otec příliš nevycení: / za dvě nohy jest.“ // „Za nohy? Ajaj, divná věc! / Ale já chci jej míti přec: / jděte, mamičko, do komory, / jsou tam ty nohy naší Dory, / dejte mu je zaň.“*¹³³

¹³¹ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 76.

¹³² Tamtéž, s. 61.

¹³³ Tamtéž, s. 56.

Podobný motiv touhy po magickém předmětu nalezneme v polské sbírce v baladě *Świtez*, ve které jsou vojáci nepřátelské armády okouzleni krásou jezerních leknínů do té míry, že je touží vlastnit, připnout si je na přilbu nebo z nich uplést věnec. Netuší však, že lekníny jsou očarované. *Kto tylko ściągał do głęбини ramię, / Tak straszna jest kwiatków władza, / Że go natychmiast choroba wylamie / I śmierć gwałtowna ugadza.*¹³⁴

6.3 Rostlinná symbolika

Květiny, které jsou v baladách zmiňovány, stojí na pomezí dvou světů – nadpřirozeného a lidského. Jejich kořeny prorůstají do podzemí, světa mrtvých, jak je tomu u lilie nebo mateřídoušky. Stonky leknínu zas rostou v hlubinách jezera, říše vodních nadpřirozených postav. Květy pak vyrůstají na povrchu lidského světa a často jsou obdařeny takovým vzhledem a vůní, aby k sobě lákaly lidi (lilie, lekníny). Velkou roli hraje barevná symbolika květin. V baladách je nejhojněji zastoupena bílá barva symbolizující čistotu a nevinnost (leknín, lilie). Rostliny mohou být médiem pro návrat zemřelého člověka zpět na zem (vrba, lilie, mateřídouška).

6.3.1 Kytice a *Pierwiosnek*

Kytice i první svazek nazvaný *Wybór poezyj* jsou prvními básnickými sbírkami Mickiewicze a Erbena. Je zajímavé povšimnout si básní zařazených ve sbírkách na první místo. Obě mají podobu programového rázu. Na první pohled nás může zaujmout stejně zvolený florální název básní – *Pierwiosnek* (česky *Prvosenka*) a *Kytice*.

Pierwiosnek byl napsaný ve druhé polovině roku 1820. Tuto báseň bychom žánrově zařadili spíše k romancím, je komponována jako rozmluva básnického subjektu a květiny. Za tímto rozhovorem se však skrývá něco hlubšího. Prvosenka jako jedna z prvních jarních květin má v tomto případě oznamovat zrod literárního směru – romantismu. Půda pro nový literární směr je přirovnávána k nehostinným krajinám: *Za wcześnie, kwiatku, za wcześnie, / Jeszcze północ mrozem dmucha, / Z gór białe nie zeszły pleśnie, / Dąbrowa jeszcze nie*

¹³⁴ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 114.

sucha.¹³⁵ Autor má obavu z přijetí romantismu a jeho díla čtenáři: *Lecz skądże ufności tyle! / Przyjaciele i kochanka / Czy cię powitają mile?*¹³⁶

Báseň *Kytice* nese hlavní poslání, a to probuzení v lidech národní cítění pomocí literární tvorby autora. Matka, která v básni umře, je alegorií české vlasti, jejíž dědictví nám zůstalo pouze v lidové tvorbě. Drobné kvítky (jednotlivé balady) mateřidoušky nacházející se na matčině mohyle má lyrický subjekt natrhat a uvít z nich *Kytici z pověstí národních*, která by ve čtenářích probudila vlastenectví.

6.3.2 Lilie

Názvem *Lilie/Lilije* pojmenovali oba básníci jednu ze svých balad. Obě básně jsou si blízké i zvoleným tématem. Nejstarší symbolika lilie je čistota a nevinnost. Ta je využívána v popisu nevinných dívek: *Umřela, ach umřela / panenská lilie! Vykvetla, jak zalívána rosou, / uvadla, jak by podsečena kosou – ubohá Marie!*¹³⁷ S lilii je spojována Panna Marie nebo archanděl Gabriel. V baladách nalezneme propojení lilie se smrtí. Křesťanství v *lilii spatřuje symbol posmrtného očištění duše*,¹³⁸ což je námětem obou autorů. Tato rostlina je spjata se smrtí nevinného člověka, který zahynul buď v mládí (dívka z české verze a Marie ze *Štědrého dne*), nebo byl obětí vraždy (pán v polské básni). Kromě Marie není nikdo z nich pochován na hřbitově, ale v lůně přírody *na łączce przy ruczaju*¹³⁹ nebo u zeleného lesa. Lilie je charakterizována kouzelnou vůní a neobvyklým vzhledem, díky nimž přitahuje pozornost člověka. *Lilie bílá – kdo ji uviděl, / každého divý pojal srdce žel; / lilie vonná – kdo ji pocítil, / v každém se touhy plamen roznítil.*¹⁴⁰ Hradní pán v české verzi je okouzlen půvabem květiny a káže ji přesadit do své zahrady. Oba bratři použijí právě lilii jako nejkrásnější květinu k uvítí věnce pro nastávající manželku. V obou případech rostla květina na hrobě zemřelé dívky i pána, v druhém případě ji tam zasadila přímo jeho vraždící žena. V české verzi se do květiny převtělí zemřelá dívka, která se třetí noc promění opět v člověka. Tato podvojná podstata ale zapříčiní opětovnou smrt dívky. Její návrat na zem se tak stává pouze dočasným. V polské básni se zemřelý zjevuje ve své vlastní podobě, jeho duše není do květiny přímo

¹³⁵ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 99.

¹³⁶ Tamtéž, s. 100.

¹³⁷ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 66.

¹³⁸ Fialová, Z.: *Kolik tváří má lilie?* Dostupné online:

<http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/kolik-tvari-ma-lilie--203735> (10. 3. 2016).

¹³⁹ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 166.

¹⁴⁰ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 116.

vtělena, ale je s jeho osobou silně spjata, je jeho majetkem: *Mój wieniec i ty moja! / Kwiat na mym rwany grobie.*¹⁴¹ Oba básníci používají motiv provázání lidského života s přírodou.

6.3.3 Leknín

Leknín je pevně spjatý s vodní jezerní hladinou. Je její ozdobou. V baladě *Świtez* jsou do těchto květin proměněny ženy a dívky, které by jinak zahynuly rukou nepřátel. Boží vůlí jsou zachráněny a dokonce je jim propůjčena kouzelná moc. *Białawym kwieciem, jak białe motylki, / Unoszą się nad topielą; / List ich zielony jak jodłowe szpilki, / Kiedy je śniegi pobiela.*¹⁴² Bílá barva leknínů značí nevinnost a čistotu zachráněných dívek. *Za życia cnoty neiwinnej obrazu, / Jej barwę mają po zgonie, / W ukryciu żyją i nie cierpią skazy, / Śmiertelne nie tkną ich dłonie.*¹⁴³ Moc leknínů je tradovaná v ústním podání.

Leknín se vyskytuje i v následující baladě *Świtezianka*, v níž je tato květina chápána vedle křišťálu a stříbrných vod jako vodní bohatství, na něž je lákán nevěrný mladík. Erben zmiňuje leknín v baladě *Vodník*, kde má květ stejnou funkci jako v předešlé básni. Leknín je atributem přepychu vodníkovy říše.

¹⁴¹ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 177.

¹⁴² Tamtéž, s. 113.

¹⁴³ Tamtéž, s. 114.

7. Pojetí smrti

Jelikož byla balada na začátku práce definována jako útvar s ponurým dějem a tragickým závěrem, je zřejmé, že přítomnost smrti zde bude velmi častá. Lidský život je vymezen narozením a smrtí. Tím ale koloběh přírody častokrát nekončí. Bytostí, které i přes svou smrt zasahují do dějů živých postav, je celá řada (umrlci vstávající z mrtvých).

V obou sbírkách se vyskytuje obrovská škála variant smrti. Nachází se zde: udušení (*Polednice*), probodnutí (*Lilije*), zastřelení (*Czaty*), roztrhání (*Vodník*), oběšení (*Dceřina kletba*), utopení (*Świtezianka*), zabití kyjem (*Záhořovo lože*, *Powrót taty*), rozčtvrcení (*Zlatý kolovrat*), udušení se kouřem (*To lubię*), smrt vystavením dennímu světlu (*Lilie*), zabití na vojně (*Ucieczka*, *Svatební košile*), smrt žalem (*To lubię*) nebo konfrontací s nadpřirozenou postavou či začarovaným předmětem (*Świtez*, *Ucieczka*). Další postavy umírají buď stářím (*Záhořovo lože*) nebo kvůli explicitně nepopsané příčině (*Romantyczność*, *Kytice*, *Holoubek*, *Lilie*, *Štědrý den*). Tzv. smrt v cizí kůži zažila paní v baladě *Vrba* umírající po pokácení stromu, ve kterém byla ukryta část její duše.

Vyskytuje se zde i motiv sebevraždy, který bychom mohli najít v *Holoubkovi* (žena skočí do vln a utopí se) nebo v *Rybce*, kde se však pokus o sebevraždu povede jen částečně (dívka se promění v rybu). Sebevraždu volí ženy zoufalé nebo zklamané, ve svém životě už nevidí žádný smysl. První ženu trápí špatné svědomí, že netruchlila nad smrtí svého muže a hned si našla nového. V druhé baladě volí smrt dívka, která by jinak musela přihlížet svatbě svého nevěrného milého s jinou dívkou.

Jak bylo popsáno výše, nejčastějším typem smrti je vražda. Vraždící postavy mají pro svůj čin různé důvody, mezi které patří nedodržení slibu (*Vodník*, *Świtezianka*), přehnaná láska k dětem (*Zlatý kolovrat*, *Lilie*), pomsta (*Zlatý kolovrat*, *To lubię*, *Świtez*), obživa (*Záhořovo lože*, *Powrót taty*), rouhání se (*Ucieczka*), zklamání v lásce (*Dceřina kletba*), přehnaná zvědavost nebo nevědomost (*Vrba*). Jako vražedné nástroje jsou použity kyj, nůž, sekera, puška a zakletý předmět – leknín.

Často horší než smrt, je odsouzení k bloudění. Tento tzv. ahasverský motiv můžeme najít u prokleté Maryly, jež čeká sto let na své vysvobození.

8. Motiv viny a trestu

Jedním z nejvýraznějších motivů obou sbírek je motiv viny a trestu. Oba autoři zdůrazňují mravní hodnoty a závažnost viny. *Porušení řádu si žádá trestu, a básník, třebaš odpouští kajícímu, když se znovu skloní před majestátem zákona, bývá k provinilcům nemilosrdný.*¹⁴⁴ Ať už se jedná o ústřední nebo vedlejší motiv básně, téměř v každé baladě aspekt viny a trestu nalezneme.

8.1 Provinění a potrestání postav

Typy provinění jsou v baladách velmi různorodé a vyskytují se v mnoha variacích. Můžeme zde nalézt rouhání (*Svatební košile*), pohrdání křesťanskou vírou a uchylování se k lidovým magiím (*Vrba, Ucieczka*), touhu po obohacení se nebo po lepším životě (*Zlatý kolovrat, Poklad*), neuposlechnutí rad dospělých (*Vodník, To lubię*), zanedbání výchovy dítěte nebo nedostatek mateřské péče (*Polednice, Dceřina kletba, Poklad*), zvědavost nebo touha po odhalení tajemství (*Świtez, Vrba, Štědrý den*), nevěra nebo nestálost ve vztahu muže a ženy (*Świtezianka, Dceřina kletba, Rybka, Czaty*), rychlé nalezení náhrady za zemřelého muže (*Holoubek*), pohrdání ostatními lidmi a zahrávání si s jejich city (*To lubię*), přivolání nadpřirozené postavy ze zoufalství nebo rozčilení (*Svatební košile, Ucieczka, Polednice*), vkročení do nadpřirozeného světa (*Vodník, Poklad*). Nejhorším proviněním je vražda, která se zde vyskytuje velmi často (*Vodník, Zlatý kolovrat, Lilije, Dceřina kletba, Lilie, Záhořovo lože, Powrót taty*). Provinění postav má v každé baladě jinou závažnost. Některou vinu si postava neuvědomí, neví, že její konání je v rozporu s morálními pravidly (*Vrba, Štědrý den*). Prohřešku se postavy dopouštějí v afektu, kdy jsou ovlivněny například zlobou nebo strachem. Jiné hříchy si postavy naopak plně uvědomují, konají je vědomě. Snaží se je skrýt před zraky ostatních lidí. Všechny viny ale pokaždé vyjdou najevo.

Samotný trest má někdy horší podobu než smrt proviněné postavy (*Zlatý kolovrat, Świtez, Štědrý den*). Takovým trestem může být bloudění a odsouzení ke strašení lidí (*To lubię*), devadesátileté nebo stoleté čekání na odpuštění (*To lubię, Záhořovo lože*), prokletí (*Lilie, Dceřina kletba, To lubię*), zmocnění démonickou postavou (*Svatební košile, Ucieczka, Świtezianka, Lilije, Vodník, Polednice, To lubię*), sebevražda (*Holoubek*), odloučení od rodiny (*Powrót taty*), výčitky svědomí (*Lilije, Holoubek*), proměna v kámen (*Rybka*) nebo ztráta

¹⁴⁴ Jiráť, V.: Erben čili Majestát zákona. In: *Uprostřed století*. Praha, 1948. s. 34.

či smrt blízké osoby (*Vodník, Poklad, Vrba, Lilie, Dceřina kletba, Štědrý den, Polednice, To lubię*).

8.2 Křesťanská víra jako možná záchrana

Ne všechna provinění musí v baladách vždy končit tragicky. Lidé hledají ochranu v křesťanské víře, v modlitbách nebo prosbách směřovaných k Bohu. Pouze v některých případech je člověk vyslyšen a zachráněn. Hřešícím lidem může být odpuštěno *trpělivým a dlouhodobým pokáním, křesťanskou pokorou, nejvyšší věrou a v pomoc a milost Boží*.¹⁴⁵ Tehdy se může jejich duše očistit od hříchů, tehdy může dojít ke smíření s Bohem.

Pán z Plužin, který se chce dozvědět tajemství šwitežského jezera, zaštiťuje své činy boží ochranou v podobě povolání kněze z Cyryna, který *Stanął na brzegu, ubrał się w ornaty, / Przeżegnał, pracę pokropił*.¹⁴⁶ Pán se se svými poddanými provinil tím, že porušil hranici mezi světem lidským a nadpřirozeným. Toto překročení dvou světů se v baladách krutě trestá, ale jeho před jistou smrtí zachrání dvě okolnosti. Jednou je příbuzenský vztah s vylovenou jezerní paní a druhou je právě jeho silná víra v Boha. *Choć godna kary jest ciekawość pusta, / Lecz żeście z Bogiem poczęli, / Bóg wam przez moje opowiada usta / Dzieje tej cudnej topieli*.¹⁴⁷

Díky víře v Boha mohou být odpouštěny i tak závažné zločiny, jako je například (vícenásobná) vražda. Loupežník Záhoř přepadá a vraždí kolemjdoucí po dobu čtyřiceti let. Jedinou možností, jak utéct z téměř jistých spárů pekla, je podle poutníka pokání. „*Tu kleč přede svědkem svých hrozných činů, / kleč ve dne v noci, ukrutný zlosynu! / Času nepočítej, nedbej žízně, hladu, / jedno počítej svých zločinů řadu, / lituj a pros Boha, aby smazal vinu. / Vina tvá jest velká, těžká, bez příkladu: / bez příkladu budiž i tvoje pokání, / a bez konce jest boží smilování! Tu kleč a čekej – až se v jedné době / z milosti boží vrátím zase k tobě*.”¹⁴⁸ Záhořovy hříchy jsou nakonec vykoupeny devadesátiletým ustavičným modlením se k Bohu. Jeho vraždy mu jsou odpuštěny a Záhořova duše se v podobě holubice může vznést směrem k nebi.

¹⁴⁵ Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935. s. 88.

¹⁴⁶ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 109.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 110.

¹⁴⁸ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 85.

V jiných případech ale ani modlitby nezachrání člověka před trestem. V kontrastu s výše uvedenou baladou *Záhořovo lože* můžeme postavit *Polednici*, ve které se žena na poslední chvíli začne modlit k Bohu. „*Kriste Pane, odpusť hříchy hříšníci!*“¹⁴⁹ Její prosby ale nejsou vyslyšeny a její (oproti Záhořovi zanedbatelná) vina je krutě potrestána ztrátou dítěte. *Prosebné projevy víry, křesťanské i pohanské, mají tak stejně nezbadatelné a nejisté důsledky jako samotné působení přírodních sil. Žádost nebo modlitba mohou změnit určený osud, ale mohou zůstat i nevyslyšeny. A vždy také hrozí možnost ironického zvratu prosby.*¹⁵⁰ Ten nalezneme v baladě *Svatební košile*, ve které se sice dívka modlí k Panně Marii, ale jelikož se ze zoufalství a žalu dopustí rouhání, její milý se navrátí ze záhrobí v podobě umrlce. *Maria, panno přemocná, / ach budiž ty mi pomocna: / vrať mi milého z ciziny, / květ blaha mého jediný; / milého z ciziny mi vrať - / aneb život můj náhle zkrat': / u něho život jarý květ - / bez něho však mě mrzí svět. / Maria, matko milosti, / bud' pomocnicí v žalosti!*¹⁵¹ Na rozdíl od polské varianty *Ucieczka* mají *Svatební košile* šťastný konec díky nalezení dívčiny záchrany v urputných modlitbách k Panně Marii. V Mickiewiczově baladě *Lilije* si je vražedkyně vědoma toho, že kdyby se dala na pokání, její duše by mohla být zachráněna. Ona ale odmítá. Tím si potvrzuje svůj následující tragický osud.

¹⁴⁹ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 48.

¹⁵⁰ Vaněk, V.: Strom v Erbenově Kytici. In: *Slovo a smysl* (roč. II, č. 4). Praha, 2005. Dostupné online: <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/360>> (29. 4. 2016).

¹⁵¹ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 38.

9. Motiv lásky

Tato kapitola se bude zabývat různými druhy lásky zobrazených v baladách Erbena a Mickiewicze. V podkapitole 9.1 bude popsána milenecká láska, zvláštní důraz bude kladen na motiv svatby (9.1.1). Další podkapitoly se budou zabývat zobrazením mateřské (9.2) a otcovské lásky (9.3).

9.1 Milenecká láska

Láska muže a ženy je častým motivem balad. Ve většině případů se jedná o lásku nešťastnou, pomíjivou nebo nenaplněnou. Láska je prosycená smrtí a často končí tragicky. Je přerušena úmrtím jednoho z milenecké dvojice (*Ucieczka, Svatební košile, Romantyczność*), nevěrou (*Czaty*), nestálostí a pomíjivostí citu jedné z osob (*Dceřina kletba, Świtezianka, Rybka*), vraždou (*Lilije, Zlatý kolovrat, Lilie*), nuceným sňatkem (*Vodník*) nebo výčitkami svědomí (*Holoubek*). Tragické zakončení má i jakýkoliv svazek nadpřirozené a reálné postavy. Vodník vězní svou ženu na dně jezera a poté zabije jejich dítě, dívka-lilie umírá kvůli přílišné lásce tchýně k jejímu synovi, paní-vrba zemře kvůli touze jejího manžela odhalit tajemství. To samé se týká svazku mrtvé a živé postavy (*Ucieczka, Svatební košile, Lilije*). Pouze balada *Zlatý kolovrat*, láska Hany a Václava ve *Štědrém dnu* a *Trzech Budrysów* končí pro mileneckou dvojici šťastně.

9.1.1 Motiv svatby

Motiv svatby je v baladách hojně zastoupený. Často se setkáváme s popisem svatby muže a ženy jako s veselou a šťastnou událostí: *Byla svatba, byla, / hudba pěkně hrála: / on ji k sobě vinul, / ona se jen smála,*¹⁵² jinde pak: *i byla svatba – zralý hřích, / panna nevěsta samý smích; / i byly hody, radování, / plesy a hudby bez ustání / do sedmého dne*¹⁵³ nebo *zavzněla hudba od kostela zrána, / a za ní, hejsa, kvítím osypána / jede svatba řadem.*¹⁵⁴ Ale každá z popisovaných svateb je obestřena jakousi tragičností. Zatímco se Hana vdává za vysněného Václava, tělo její kamarádky Marie vynášejí z kostela na marách. Záhy po brzké svatbě je žena trápena vyčítavým vrkáním holoubka,

¹⁵² Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 72.

¹⁵³ Tamtéž, s. 54.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 66.

který sedává na hrobě jejího zesnulého muže. Ve svatební den musí pán opustit svou nevěstu, protože byl povolán do královských služeb. I přesto, že měl špatný pocit, pověřil svou matku, aby jeho ženu hlídala. Král ve *Zlatém kolovratu* netuší, že byl obelstěn a dívka, kterou si bere, není jeho pravá nevěsta. Maryla si ze svých svatebních nápadníků tropí jen žerty, proto ji jeden z nich prokleje: *Mnóstwo ich marnej pochlebiało dumie, / I to mi było do smaku, / Że kiedy w licznym kłaniano się tłumie, / Tłumem gardziłam bez braku.*¹⁵⁵ Krista chce spáchat v den svatby svého milého s kněžnou sebevraždu.

Svatba mající šťastný konec je například sňatek krále a oživené Dorničky. Veselí trvalo na rozdíl od svatby s její sestrou tři neděle. Dobře by pravděpodobně měly skončit i tři veselky Budrysových synů, již si přivážejí své nastávající z ciziny.

Svatbou se některým ženám zlepši jejich životní úroveň, protože se často provdají za majetného ženicha, jak je tomu například v *Lilii*, *Zlatém kolovratu* nebo baladě *Trzech Budrysów*.

Ve sbírkách se opakuje motiv sňatku ženy či dívky s nadpřirozenou bytostí. Žádná z těchto svateb ale nemůže skončit šťastně, protože mísení světa nadpřirozeného s přirozeným se v baladách trestá. Jedním z takových případů je svatba vodníka s polapenou dívkou, která si ve vodní říši zoufá: *Vdala jsem se, vdala již, / ale byly chyby: / starosvati – černí raci, / a družičky – ryby! // A můj muž – bůh polituj! / mokře chodí v suše, / a ve vodě pod hrnččky / strádá lidské duše.*¹⁵⁶

Balady zpracovávají motiv sňatku s umrlcem nebo upírem jako nutný rituál pro vstup dívky/ženy do říše mrtvých. „Provdáním“ se za mrtvého se žena stává jeho družkou a nepatří už tedy do světa živých. Toto zobrazení svatby se vyskytuje v baladách *Svatební košile* a *Ucieczka*. V obou případech se chlapci měli po návratu z vojny oženit. Obě dívky truchlí pro své mládence tak, že se dopustí nějaké viny (rouhání nebo prosba o pomoc vědmy). Ta je podnětem pro návrat jejich mláďenců, kteří si pro své nevěsty přicházejí ze záhrobí.

V Erbenově baladě je zbývající čas do svatby pomyslně odpočítáván dobou, za kterou bude dívka schopna ušít svatební košile: „*Zasej, má milá, zasej len, / vzpomínej na mě každý den, / první rok přádlu hledívej, / druhý rok plátno polívej, / třetí košile vyšívej: / až ty košile ušiješ, / věneček z routy poviješ.*“¹⁵⁷ V lidové tradici byly svatební košile v čase svatby

¹⁵⁵ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 141.

¹⁵⁶ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 104.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 38.

přineseny nevěstou jako dar ženichovi. Po příchodu umrlce je dívka oslovována nevěstou: „já přišel pro svou nevěstu.“¹⁵⁸ V baladě nezbývalo mnoho a svatební košile se mohly proměnit na rubáš, protože vstup dívky do říše mrtvých měl být zpečetěn svatbou s umrlcem.

V Mickiewiczově verzi má být dívka provdána za knížete: *Swadźba jedzie szumnie, tłumnie. / „Nie powiozq do ołtarza, / Powiozq mię do smętarza, / A pościelq chyba w trumnie. / Ja umrę, gdy on nie żyje, Ciebie, matko, żal zabije!*“¹⁵⁹ Stále ale očekává svého milého, kterému slíbila sňatek dříve. Ten se objeví po magickém rituálu, který dívce poradila stará vědma. Po návratu mezi živé mládenec opět vyzývá dívku, aby se stala jeho ženou: „I na wieki mojq bądz.“¹⁶⁰ Závěrečná pasáž je líčena jako první a zároveň poslední objetí novomanželů.

V další Mickiewiczově baladě *Lilije* je motiv svatby opět tím ústředním. Paní dostane dvě nabídky k sňatku od bratrů svého zavražděného muže. Jelikož si mezi nimi nedokáže vybrat toho pravého, dá jim za úkol uvít věnec. Majitel toho, který si ve svatební den sama vybere, bude jejím mužem. Zvolený věnec patří jejímu zemřelému muži, který si ji chce odvést s sebou mezi mrtvé. Opět se zde opakuje motiv svatby s mrtvým: *Mnie, księże, stułq wiqż.*¹⁶¹

9.2 Mateřská láska

Mateřská láska se jeví, na rozdíl od té milenecké, jako daleko silnější pouto. Opět přesahuje hranice života a smrti (matka se navrácí zpět ke svým dětem v podobě mateřidoušky, vrbové kolébky a písťalky). Oproti Mickiewiczovým baladám, ve kterých je vztah matky a dítěte popsán pouze v básni *Rybka*, je Erben básníkem oslavujícím mateřství. Pouto mezi matkou a dítětem považuje za to nejdůležitější, nejtrvalejší. Motiv matky je spojován s básníkovou vlastí. *Kytice* je protkaná všemi podobami mateřské lásky. Matky jsou pro dobro svého dítěte schopné stát se i vražedkyněmi, jak je popsáno například ve *Zlatém kolovratu*, kde matka zavraždí svou nevlastní dceru pro dobro své vlastní. Dalším příkladem je matka vodníkovy dívky, která nechce dovolit své dceři navrátit se do jezera, a proto zapříčiní smrt svého vnuka, malého vodníčka. Podobně i matka pána zabíjí svou snachu-lilii, protože má strach o svého syna.

¹⁵⁸ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 39.

¹⁵⁹ *Ucieczka*. Dostupné online: <<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ucieczka.html>> (18. 3. 2016).

¹⁶⁰ *Ucieczka*. Dostupné online: <<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ucieczka.html>> (18. 3. 2016).

¹⁶¹ Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 177.

V Mickiewiczově zmíněné baladě *Rybka* se vyskytuje podobně pevný vztah matky a dítěte jako například v Erbenově básni *Kytice*. I přesto, že chce Krista spáchat sebevraždu skokem do jezera, nezemře, protože ji s pozemským světem stále pojí silné pouto k jejímu dítěti, které nechce opustit. „*Dla opuszczonej kochanki / Cóż pozostało na świecie? / Przyjmijcie mię, Świtezianki, / Lecz moje dziecię...ach, dziecię!*“¹⁶² A jelikož je zde mateřská láska chápána jako silnější než smrt, navrací se Krista v částečně lidské podobě (napůl žena, napůl ryba) ke svému dítěti, aby ho mohla nakrmit.

9.3 Otcovská láska

Mickiewicz ve své sbírce několikrát zpracovává téma otcovské lásky, které ale naopak nenajdeme v Erbenově *Kytici*, jelikož ta je, jak bylo psáno výše, oslavou mateřství. Erben sice ve svých baladách postavy otců uvádí, jedná se však pouze o vedlejší role. Otcové v *Kytici* ale svými dětmi nemají tak silné pouto jako matky. Na svém chlapečkovi si vodník dokonce vylije zlost tím, že dítě doslova roztrhne. Pán zanechal doma svou ženu s malým synáčkem a dal je do opatrovnictví své matce, jež snachu (a zároveň s ní i vnuka) ze strachu o svého syna zabije. Pán po návratu domů oplakává pouze manželku, o synovi se nezmiňuje. „*Ó matko, matko, ty hadice zlá! / Čím ublížila tobě žena má? / Otrávila jsi žití mého květ: / bodejž i tobě zčernal boží svět!*“¹⁶³

V polské sbírce je motiv otcovské lásky a starosti o děti výraznější. Otcové jsou z domova často odvoláváni za obchodem (*Powrót taty*) nebo do války (*Świtez*). Doma musí zanechat své děti a ženy a právem se bojí o jejich bezpečnost. Ženy se po odchodu svých otců nebo manželů stávají hlavou rodiny a starají se o děti a domácnost.

¹⁶² Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974. s. 122.

¹⁶³ Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982. s. 118.

Závěr

Bakalářská práce si ke komparaci zvolila dvě díla z českého a polského prostředí – *Kytici* K. J. Erbena a *Ballady i romanse* A. Mickiewicze.

Každé z děl vznikalo v jiné době (mezi sbírkami je rozdíl 31 let), v jiné zemi a v jiných politických a historických kontextech. I přesto mají obě sbírky mnoho společného. Oba autoři si kladli vyšší cíl, než jen sepsat sbírku balad (v Mickiewiczově případě i romancí). Ač to na první pohled nemusí být patrné, do svých děl vetkli programové body a ideje, které reagovaly na soudobé literární, historické i politické souvislosti v českém a polském prostředí. Mickiewicz prostřednictvím sbírky ohlásil nástup nového literárního směru – romantismu. Erbenovo dílo mělo podpořit národní cítění a vlastenectví Čechů v dobách politicky nepřívětivých. To je patrné hlavně v první a poslední básni sbírky. Obě díla staví základ národu na lidových tradicích a folklóru.

V první řadě je potřeba zdůraznit, že cílem práce nebylo popsat, nakolik se Erben, jehož dílo je mladší a z jehož zápisků víme, že Mickiewiczovo dílo dobře znal a dokonce se jím inspiroval, řídil výběrem motivů a námětů právě z díla polského autora, nakolik převzal a „opsal“ jeho myšlenky. Tento výzkum by byl z dnešního hlediska sice zajímavý, ale neodpovídal by dobové mentalitě o psaní literárních děl, kde nezáleželo na (z dnešního pohledu tristním) „převzetí“ již napsaného motivu či tématu. Autoři 19. století kladli důraz hlavně na zpracování a formu. Inspirování se například lidovou tvorbou bylo velmi běžné a dokonce žádoucí. Proto můžeme z této doby nalézt jedno a to samé téma zpracované různými autory. Příkladem může být trojí zpracování démonického příběhu o návratu mrtvého milého pro dívku, která na něj stále čeká doma. Původní námět nalezneme u německého preromantického básníka G. A. Bürgera v baladě *Lenore* z roku 1774. Následně tento motiv použil A. Mickiewicz ve své básni *Uciezka*. Stejný příběh zpracoval i K. J. Erben v baladě *Svatební košile*.

Bakalářská práce si kladla za cíl zmapovat podobné (či rozdílné) motivy a témata vyskytující se v obou dílech a na základě jejich popsání potvrdit nebo naopak vyvrátit, nakolik se shodují s předem definovanými znaky a charakteristikami balad v kapitole *Definice balady* (1.). Obě sbírky nabízejí celou škálu společných motivů i témat, které autoři využívají. Poměrně zajímavé bylo zjištění, že díla se ve výběru těchto motivů spíše shodují, než že by se odlišovala. Oba autoři kladou velký důraz na morálnost. V téměř každé baladě nalezneme určité provinění postav, za kterým následuje více či méně úměrný trest. V tomto smyslu měly

balady sloužit jako „návod“ k tomu, jak by se lidé měli podle morálních zásad správně chovat.

Najdeme zde podobné motivy smrti, postavy jsou tvořeny pomocí sdílených vzorů (př. mladé dívky jsou naivní, krásné, naopak staré ženy jsou spjaté se smrtí). Oba autoři upřednostňují jako hlavní postavy ženy, což můžeme považovat za novum 19. století. U Erbena se navíc objevuje výrazný motiv mateřství, se kterým autor pracuje v rámci celé sbírky. Mickiewicz toto téma zpracovává pouze v baladě *Rybka*, ale na rozdíl od českého autora v baladách zobrazuje i lásku otcovskou. Oba autoři pracují s fantasknem vtěleným do nadpřirozených a démonických postav nebo kouzelných předmětů a symbolů. Nadpřirozené bytosti pak autoři vybírají na základě národních tradic a mýtů dané země (př. v Polsku se často objevují upíři, upířice a postavy spjaté s vodním prostředím jezera Šwitez, naopak u Erbena najdeme umrlce, vodníka a polednici, kteří se vyskytují pouze v českém prostředí). Důležitým aspektem vyskytujícím se v baladách je paralelní přítomnost dvou světů: pohanského, reprezentovaného pověrami, lidovými zvyky, kouzly a lidovou magií, a křesťanského. Tyto světy stojí v kontrastu proti sobě. Použití magie, pomoc vědmy či víra v pověry jsou v baladách trestány. Naopak uchýlení se k víře v Boha zachrání nejedné postavě (ne však všem) život.

Také prostředí, do kterého je děj balad zasazen, je v obou sbírkách podobné. Rozdíl můžeme pozorovat v konkrétním určení některých míst v Mickiewiczových baladách, naopak prostor Erbenovy *Kytice* je popisován obecně a neurčitě. Setkáváme se zde s vymezením světa lidského (lidské obydlí, dům, kostel) a přírodního, patřícího nadpřirozeným a démonickým postavám, které obývají jezera, lesy a podzemí. Do těchto prostor je člověku vstup zapovězen. Opět je zde trestáno překročením těchto dvou světů. Se zobrazením času pracují oba autoři podobně. Často využívají aspekt cykličnosti jako představy stálé obnovy přírody a života v ní. Rozdíl můžeme opět spatřovat v četnosti zobrazení tzv. historického času, se kterým Erben pracuje jen v básni *Věštyně*, naopak u Mickiewicze ho nalezneme ve více básních, jež zpracovávají například boje Litevců s konkrétními nepřáteli.

Bakalářská práce popsala, popřípadě porovnála, vybrané motivy a aspekty vyskytující se ve sbírkách *Kytice* a *Ballady i romanse*.

Použitá literatura a jiné zdroje

Primární literatura a jiné zdroje

Erben, K. J.: *Kytice balad*. Praha, 1982.

Mickiewicz, A.: *Balady a romance*. Praha, 1998.

Mickiewicz, A.: *Wybór poezyj* (Tom pierwszy). Wrocław, 1974.

Mickiewicz, A.: *Czaty*. Dostupné online: <<http://literat.ug.edu.pl/amwiersz/0050.htm>> (21. 4. 2016).

Mickiewicz, A.: *Oda do młodości*. Dostupné online: <<http://literat.ug.edu.pl/amwiersz/0004.htm>> (26. 4. 2016).

Mickiewicz, A.: *Panicz i dziewczyna*. Dostupné online: <<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/panicz-i-dziewczyna.html#footnote-idp131097632>> (21. 4. 2016).

Mickiewicz, A.: *Ucieczka*. Dostupné online: <<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ucieczka.html>> (21. 4. 2016).

Sekundární literatura a jiné zdroje

Bartoš, O.: *Adam Mickiewicz*. Praha, 1955.

Červenka, M. – Macura, V. – Med, J. – Pešat, Z.: *Slovník básnických knih*. Praha, 1990.

Fialová, Z.: *Kolik tváří má lilie?* Dostupné online: <http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/kolik-tvari-ma-lilie--203735> (10. 3. 2016).

Górski, K.: *Adam Mickiewicz*. Warszawa, 1989.

Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha, 1935.

Chaloupka, O.: *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Praha, 2007.

Jakobson, R.: Poznámky k dílu Erbenovu. In: *Slovo a slovesnost* (roč. I., č. 3). Praha, 1935. Dostupné online: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=37>> (30. 4. 2016).

- Jirát, V.: Erben čili Majestát zákona. In: *Uprostřed století*. Praha, 1948.
- Kolbuszewski, J.: *Księga w 170 rocznicę wydania „Ballad i romansów“ Adama Mickiewicza*. Wrocław, 1993.
- Libera, Z.: *Adam Mickiewicz. Wielki poeta polskiego romantyzmu*. Warszawa, 1955.
- Michniewicz, W.: *O balladach i romansach Mickiewicza*. Warszawa, 1918.
- Mukařovský, J.: Protichůdci. Několik poznámek o vztahu Erbenova básnického díla k Máchovu. In: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha, 1971.
- Novák, A.: Karel Jaromír Erben a jeho „Kytice“. In: *Zvony domova a Myšlenky a spisovatelé*. Praha a Brno, 1940.
- Ochrana, F.: Čas v reflexi sociálních věd. Historický čas. In: *Metodologie sociálních věd*. Praha, 2013.
- Otruba, M.: Karel Jaromír Erben. In: *Lexikon české literatury (A-G). Osobnosti, díla, instituce*. Praha, 2000.
- Polák, J.: *Kytice nevdnouců: Pět kapitol o Erbenově Kytici*. Praha, 1949.
- Rymkiewicz, J. M. – Siwicka, D. – Witkowska, A. – Zielińska, M.: *Mickiewicz. Encyklopedia*. Warszawa, 2001.
- Sobotková, M. – Fiala, J. (eds.): *Adam Mickiewicz. Texty a kontexty. Materiály z mezinárodní vědecké konference uskutečněné v Olomouci 24. a 25. listopadu 1998*. Olomouc, 1999.
- Szykowski, M.: *Polski romantyzm v českém životě duchovním*. Poznaň, 1947.
- Szyper, H.: *Adam Mickiewicz. Poeta i człowiek czynu*. Warszawa, 1974.
- Vaněk, V.: Strom v Erbenově Kytici. In: *Slovo a smysl* (roč. II, č. 4). Praha, 2005. Dostupné online: <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/360>> (29. 4. 2016).
- Vlašín, Š.: *Slovník literární teorie*. Praha, 1984.

Ballada. In: *Słownik literatury polskiej*. Dostępne online:

<http://www.edupedia.pl/words/index/show/492784_slownik_literatury_polskiej-_ballada.html> (21. 4. 2016).

Ballady i romanse. In: *Słownik literatury polskiej*. Dostępne online:

<http://www.edupedia.pl/words/index/show/492785_slownik_literatury_polskiej-_ballady_i_romanse.html> (21. 4. 2016).